

Zbog povećanog interesovanja šireg kruga čitalaca za studiju admirala flote Branka Mamule „Savremeni svijet i naša odbrana”, a s obzirom na ograničeni tiraž ovog izdanja, časopis „Vojno delo” će, uz saglasnost autora, u ovom i narednim brojevima, prema izboru Redakcije, objaviti sledeća poglavlja: treće — „Stanje i osnovne tendencije u razvoju vojnog faktora u svijetu”, četvrto — „Neka iskustva iz suvremenih ratova” i sedmo — „Teorijski i praktički aspekti mogućih promjena u doktrini oružane borbe i u ratnoj vještini.”

Admiral flote
BRANKO MAMULA

Stanje i osnovne tendencije u razvoju vojnog faktora u svijetu

Osnovne tendencije u društveno-političkim odnosima suvremenog svijeta

Suvremenu epohu karakteriziraju duboka previranja, krize i sukobi. Kao nikada ranije, kako u pojedinim globalnim društvima tako i u međunarodnoj zajednici, sučeljavaju se i sukobljavaju raznovrsne i proturječne socijalne i političke snage, koje nastoje da zadrže svoj sadašnji društveni položaj ili se bore da postojeće društvene odnose u globalnim društvima i u međunarodnim razmjerama mijenjaju prema svojim interesima i ciljevima. Odnosi tih međusobno suprotstavljenih težnji i njima inspiriranih aktivnosti daju osnovno obilježje ekonomskim, političkim i kulturnim procesima ljudskog društva na današnjem stepenu njegovog razvoja. Od odnosa međusobno suprotstavljenih snaga koje su nosioci tih tendencija zavisiće sudbina rata i mira, odnosno uloga sile, a posebno voj-

ne, u prevazilaženju društvenih i međunarodnih suprotnosti. Njihova je spoznaja jedna od osnovnih pretpostavki borbe za mir u svijetu i uspješnih priprema za suprotstavljanje bilo kojoj vrsti nasilja kojoj bi jedna nezavisna zemlja bila izložena.

Ne upuštajući se u detaljnije razmatranje aktuelnog stanja odnosa u međunarodnoj zajednici i predviđanje mogućnih dugoročnih društveno-političkih kretanja u njoj, ukazaću samo na neke tendencije u razvoju tih odnosa koje će neposredno utjecati na strategijske koncepcije osnovnih političkih aktera suvremenog svijeta i na ugrožavanje nezavisnosti malih i srednjih zemalja, i koji ukazuju na mjere koje bi one trebalo da preduzimaju radi očuvanja i zaštite svoga slobodnog razvoja.

Izvjesno je da će hegemonizam, u najširem značenju riječi, ostati i dalje, kao što je bio u cjelokupnoj klasnoj historiji, pratilac razvoja ljudskog društva. Oblici njegovog ispoljavanja mogu se mijenjati zavisno od toga koje su socijalne snage nosilac hegemonističkih težnji i kojoj ideološkoj provencijenciji pripadaju, ali suština odnosa ostaje nepromijenjena ili samo modificirana. Uprkos tome što je kolonijalizam u svojim klasičnim oblicima praktički već razbijen kao svjetski sistem dominacije, on se iznova javlja u posrednim oblicima. To je ono što se suvremenom terminologijom označava kao *neokolonijalizam*. Njega prate ne sasvim nove pojave, kao što su rasizam, nacionalizam, šovinizam, kleronacionalizam, kao i ekonomski, kulturni, informacioni i drugi oblici potčinjavanja. Osim toga, egzistiraju i veoma rafinirani oblici političkog i vojnog potčinjavanja, koji se nameću na različite načine, i to tako da na javnoj strani dobiju privid suradnje. Te tendencije u međunarodnim odnosima stvarnost su suvremenog svijeta i sa njima treba dugoročno računati s obzirom na to da se njihovi nosioci pokazuju veoma žilavim i prilagodljivim novim uvjetima u svom suprotstavljanju pozitivnim preobražajima svijeta. Osnovna sredstva kojima će se te snage služiti u težnji da očuvaju bitne vrijednosti kapitalističkog sistema i kapitalistički način proizvodnje života i nadalje će, najvjerovatnije, biti sredstva nasilja u najširem smislu riječi, pa i vojna sila.

Socijalizam, kao svjetski proces, razvijaće se u raznovrsnim oblicima, izrazito neravnomjerno, kroz proturječnosti, uz mnoge teškoće, otpore i konfrontacije, pa i otvorene sukobe. Ni ubuduće ne treba očekivati da neće biti konflikata — bilo da se radi o socijalističkim društvenim preobražajima u pojedinim zemljama ili o odnosima između pojedinih zemalja, odnosno između političkih nosilaca borbe za novo društvo u međunarodnim razmjerama.

Pod utjecajem saznanja o iskustvima u dosadašnjim socijalističkim preobražajima realno je očekivati daljnje jačanje snaga, kako u socijalističkim zemljama tako i u radničkim, socijalističkim i drugim naprednim pokretima širom svijeta, koje će nastojati da izvrše reforme postojećih društveno-ekonomskih odnosa i sistema radi njihovog što slobodnijeg društvenog razvoja, ili koje tragaju za alternativom autentičnog socijalističkog preobražaja, primjerenog ekonomskim, političkim i kulturnim obilježjima društva u kojima te snage djeluju.

Nezavisno od idejnih razlika, suprotnosti, pa i sukoba unutar tih snaga, i od činjenice da će neke od tih mogućnosti u nedovoljno razvijenim zemljama biti materijalizirane u etatiističkim oblicima i već poznatim i mogućim novim socijalno-političkim implikacijama, to će, ipak, označiti novo historijsko razdoblje, u kojem će se obogaćivati vizija i ciljevi socijalizma. Taj proseg će u znatnoj mjeri pospješiti produženje svjetske antikolonijalne revolucije, koja će u budućnosti biti usmjerena na potpuniju ekonomsku i kulturnu emancipaciju naroda. U dosadašnjem toku svjetske antikolonijalne revolucije pokazalo se zakonomjernim da nacionalnooslobodilačka borba sadrži i fermente revolucionarnog procesa koji se dalje nastavlja u djelovanju pokreta nesvrstavanja u čijoj se političkoj filozofiji i doktrini jasno uočava i revolucionarna komponenta.

U tom kontekstu borba za očuvanje i jačanje jedinstva pokreta nesvrstavanja dobiće historijski značaj. Jer, od uspešnog prevazilaženja političkih suprotnosti među nekim članicama pokreta, koje čak dovode i do sve češćih ratova među njima, i od njegovog akcionog jedinstva, umnogome će zavisiiti stepen uspješnosti borbe u stvaranju novog svijeta — svijeta slobode, socijalizma i ravnopravnih demokratskih odnosa među ljudima i narodima.

Izuzetno je značajno naglasiti da će se svi ti pozitivni društveno-politički procesi odvijati u uslovima blokovske podijeljenosti, sve naglašenije ideologizacije međudržavnih odnosa, konfrontacije, sukoba i trke u naoružavanju. U uskoj vezi s tim je konstituiranje nadnacionalnih, ekonomskih, političkih i vojnih institucija, koje svojim djelovanjem objektivno blokiraju ili jednostrano usmjeravaju društvene procese. Pored sadašnjih protagonista imperijalizma i hegemonizma globalnih aspiracija, u perspektivi je mogućna, pa čak i realno vidljiva njihova pojava na lokalnom ili regionalnom planu. Uprkos postojanju dezintegrativnih tendencija unutar postojećih vjčno-političkih grupacija, u mjeri u kojoj se zaoštavaju međunarodni odnosi istodobno će se ispoljavati težnja za jačanjem kohezije

vojnih saveza, povećanjem broja zemalja njihovih članica, proširenjem geografskih prostranstava njihovog utjecaja i kontrole. Ona će se ostvarivati ne samo formalnim uključivanjem nezavisnih zemalja u te saveze već, prije svega, zaključivanjem bilateralnih sporazuma članica postojećih vojnih saveza s nekom od zemalja koja im ne pripada, proliferacijom oružja u te zemlje, povećanjem broja i kapaciteta vojnih baza na stranim teritorijama, i na druge načine.

Neravnomjernost u razvoju, posjedovanju prirodnih resursa i u raspolaganju i korišćenju stvorenih bogatstava izraz su nepravednih protekcionističkih međunarodnih ekonomskih odnosa koje karakterizira odnos eksploatacije i nadeksploatacije. Svjetska ekonomska kriza, nezavisno od toga što nema svuda iste korijene i posljedice, bremenita je opasnostima po svjetski mir, slobodu i nezavisnost mnogih zemalja širom svijeta, a posebno zemalja u razvoju. Te posljednje se sve više zadužuju, većina se suočava s velikim teškoćama u platnom bilansu. Razvijene zemlje, u cjelini, ne pokazuju dovoljno spremnosti da se ozbiljnije anagažuju u rješavanju svjetskih ekonomskih problema, niti da odstupe od svojih privilegiranih pozicija i uskih interesa. Najrazvijenije među njima teže da te probleme što više ideologiziraju, čime se svetska ekonomska kriza, sa svim njezinim političkim i drugim implikacijama, još više produbljuje.

Zbog toga će, uprkos borbi nesvrstanih zemalja za novi međunarodni ekonomski poredak, zaoštrevanja na području svjetskih ekonomskih odnosa biti izražena i u narednim dekadama ovoga i početkom narednog stoljeća. Ekonomska moć sve više će se koristiti za ostvarivanje političkih aspiracija i podređivanje drugih naroda putem stvaranja sistema zavisnosti u globalnim i regionalnim razmjerama. To ne znači da će doći do negacije prvorazrednog značaja vojne sile u arsenalu sredstava agresivnih politika, ali je izvjesno da će njezina simbioza s ekonomskom silom postajati izrazitija, a relativni porast značaja te druge biće intenzivniji. Održavanjem postojećeg sistema međunarodnih odnosa, visokorazvijene zemlje će nastojati da prevaziđu energetska krizu i krizu sirovina i hrane, kojima su i same izložene.

Iz navedenih razloga, nerazvijene zemlje, u kojima će, prema nekim procjenama, zbog demografske eksplozije, do sredine narednog stoljeća živjeti devet desetina čovječanstva, biće suočene sa znatno ozbiljnijim problemima od onih u prethodnim decenijama.

Nezapamćeni razvoj proizvodnih snaga stvorio je, kao nikada do sada, povoljnije uslove za međuzavisnost, uzajamnu povezanost i prosperitet ljudskog društva. Međutim, velika dostignuća nauke, tehnike i tehnologije stavljaju se prvenstveno u funkciju porobljava-

nja ljudi i naroda. Njima raspolažu visoko razvijene zemlje i koriste ih kao sredstvo dominacije. Razvijene zemlje ne samo da nisu spremne da čine tehnološke ustupke zemljama u razvoju već nauku, tehniku i tehnologiju pretvaraju u sredstvo politike i strategije specijalnog ratovanja. Do kraja ovog stoljeća tehnološki instrumentarij će, najvjerojatnije, biti još beskrupuloznije i intenzivnije korišćen u potčinjavanju nerazvijenih zemalja i regiona svijeta.

Korišćenje nauke, tehnike i tehnologije u nehumane svrhe, odnosno njihovo pretvaranje u sredstvo nasilja, bez presedana je u historiji čovječanstva. Najveće tekovine ljudskog uma koriste se, prvenstveno, za proizvodnju naoružanja čija primjena može ugroziti i sam biološki opstanak ljudskog roda. Trka u naoružavanju poprimila je globalne razmjere i mali je broj zemalja koje nije zahvalila. Osnovno obilježje tom procesu daje nadmetanje u naoružavanju supersila i vojnih blokova. Usavršavanje postojećih i razvoj potpuno novih oružja implicira izuzetno značajne promjene u sferi ratovodstva.

Neke novije inicijative za pokretanje pregovora o razoružavanju znače izvjesno ohrabrenje, ali nema realnih izgleda da se trka u naoružavanju ozbiljnije ograniči u bilo kom pogledu. Razlog tome je ne samo težnja da se ostvari jednostrana vojna nadmoćnost već i da se to iskoristi u svrhu ekonomskog iscrpljivanja suprotne strane. Akterima te trke jasno je da ne mogu lako ostvariti jednostranu prednost bez nekog revolucionarnog prodora u tehnološkoj sferi, ali i tu samo teorijski s obzirom na paralelizam u naučno-tehničkom i tehnološkom razvoju vodećih svjetskih sila. Nijedna supersila, niti vojni blok neće dozvoliti bitnije poremećaje u odnosu snaga na svoju štetu, pa se i u narednim decenijama može očekivati balans vojne moći glavnih vojnih aktera, ali na mnogo višem kvalitativnom nivou od sadašnjeg.

Suvremenu epohu obilježavaju i veoma intenzivna ideologizacija kulture i cjelokupne društvene nadgradnje, i sve izraženija politizacija i podgrijavanje nacionalnih i vjerskih osjećanja. To se posebno ispoljava u djelovanju crkve, odnosno religije, koje nastoje da se prilagode novim okolnostima i uključe u najznačajnije društveno-političke procese suvremenog svijeta. Njihova proturječna politička uloga sve će se više ispoljavati u narednom periodu. Uključujući se u politički život, neke od njih su već postale osnovna snaga pojedinih socijalnih pokreta, dok druge daju suštinska obilježja državnim i drugim formama upravljanja javnim poslovima i teže da se predstavljaju kao jedini nosioci nacionalnog identiteta pojedinih naroda.

Sve naznačene tendencije u društvenim odnosima ukazuju da će čovječanstvo u narednim decenijama ući u najozbiljniju krizu u svojoj historiji. Nju predodređuje sukob težnji i aktivnosti čiji je cilj očuvanje klasne civilizacije sa njoj imanentnim odnosima među ljudima i narodima, s jedne, i težnjom i aktivnostima da se ona prevazilazi, s druge strane. Nosioci građanskoklasnih odnosa i institucija pokazuju sposobnost prilagođavanja i raspolazu velikim snagama i sredstvima da produže svoj život i da se još dugo održe na političkoj sceni. Na drugoj strani, nosioci revolucionarnih i, uopće, progresivnih socijalnih promjena, uprkos ogromnim uspjesima koje su do sada postigli, još nemaju dovoljno snage da definitivno prevladaju odnose ekonomske eksploatacije i političke dominacije. Sadašnja kriza u međunarodnim odnosima samo je jedan od momenata znatno dublje društvene krize u koju ulazi ljudsko društvo. To je kriza prelaska svijeta iz epohe građanskog u epohu socijalističkog društva i kriza prelaska iz burnog XX u XXI stoljeće, koje će se po mnogo čemu razlikovati od svih prethodnih. Sadašnji oblici svjetske krize u velikoj mjeri su izraz nastojanja subjekata međunarodnih odnosa za osvajanje što povoljnijih pozicija za ulazak u novi vijek.

Nepomirljivost suprotnosti suvremenog svijeta ukazuje na ozbiljnost svjetske krize i na neizvjestan ishod njezinog prevladavanja. Izjesno je, međutim, da će se, i pored duboke krize kapitalizma i značajnih rezultata u borbi za progresivno mijenjanje svijeta, narodi i dalje suočavati s hegemonizmom svih vrsta u globalnim i regionarnim razmjerama i imati potrebu da se sve odlučnije suprotstavljaju pokušajima ograničavanja nezavisnosti i suvereniteta svojih zemalja. Nerazdvojni dio tih procesa biće pritisci na demokratske snage, na nosioce demokratizacije, humanizacije i izgradnje demokratskih socijalističkih odnosa, kao i pojačan oslonac na silu uopće, pa i na raznovrsne oblike vojne sile u međunarodnim odnosima. Takvo ponašanje protagonista politike sa pozicija sile uslovljeno je upravo krizom odnosa i institucija u okviru nacionalnih društava i u međunarodnim okvirima.

Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez, bez obzira na razlike u ekonomskoj snazi, izrasli su u globalne sile s globalnim interesima. Pored njih, u svjetskoj zajednici djeluje još nekoliko velikih sila, koje također imaju i globalne i regionalne pretenzije. Utvrđivanje te činjenice je od kapitalnog značaja za razumijevanje i predviđanje kretanja i razvoja suvremenog svijeta. Njihovi interesi se međusobno ukrštaju i sukobljavaju na raznim prostorima. To će izazvati njihove međusobne konfrontacije i sukobe, kao i sukobe na svjetskom planu. Ta konfrontacija i sukobi biće najjače izraženi na

širokim prostranstvima politički nestabilnih i nerazvijenih područja i zemalja tzv. trećeg svijeta. Budući da su interesi velikih sila i blokova u „trećem svijetu” u stalnom porastu, težište njihove konfrontacije i sukoba u narednim decenijama vjerovatno će biti u tim područjima.

Kao ratno i krizno žarište, region Srednjeg i Bliskog istoka zauzima centralno mjesto. Na tom području dominiraju rat u Persijskom zalivu, krize u širem regionu Indijskog okeana, s perspektivom daljnjeg produbljivanja i proširivanja i stalno „vruće” palestinsko pitanje i sukobi u Libanu. Nova prestrojavanja u arapskom svijetu su na pomolu. Na jednom polu biće zemlje i pokreti radikalne orijentacije, a na drugom zemlje i pokreti koji rješenja odnosa sa Izraelom traže u jednoj od orijentacija stvorenih na drugim platformama. Sve se to i dalje događa u funkciji regionalne konfrontacije velikih sila, ali i uz nastojanje Arapa da zaustave daljnju izraelsku ekspanziju.

Uprkos činjenici da se u Evropi nalazi najveća koncentracija cružja i da se u njoj često narušava i ponovno uspostavlja ravnoteža snaga (uz povremene dramatične propagandne, diplomatske i političke implikacije tih pomjeranja), sfere utjecaja i interesne sfere Istoka i Zapada na centralnom dijelu tog kontinenta jasno su definirane i razgraničene, a njihovi međusobni odnosi relativno stabilizirani. Tome, svakako, doprinose težnje i interesi SSSR-a i razvijenih zapadnoevropskih zemalja za dugoročnom privrednom suradnjom. U takvim uvjetima, a pod pritiskom saznanja da se strategijskim nuklearnim sredstvima ne mogu širiti sfere utjecaja, dugotrajna konfrontacija Istok—Zapad, izražena prvenstveno u Evropi, pomjera se težišno na područje „trećeg svijeta”, ukrštajući se i stapajući s novijom konfrontacijom Sjever — Jug.

Veliki interes za zemlje „trećeg svijeta” proističe iz činjenice da su one bogate strategijskim sirovinama koje imaju ogroman značaj za razvoj vojne industrije i vojnih struktura i da se, korišćenjem jevtine radne snage, u tim zemljama kapital brže oplođuje, čak i primjenom zastarjele i tzv. prljave tehnologije. Činjenica je da Zapad, posebno zapadna Evropa i Japan, mnogo zavise od stranih izvora energije i strategijskih sirovina. Osim toga, zemlje „trećeg svijeta” velika su potencijalna tržišta, pogodni lokaliteti za podizanje i korišćenje pomorskih i vazduhoplovnih baza, a na njihovim teritorijama se nalaze ključne tačke za kontrolu strategijskih pomorskih puteva. Obezbijediti pristup tim izvorima i sirovinama, obezbijediti te baze i puteve za vlastite potrebe, odnosno sve to spriječiti suprotnoj strani, vitalni je interes velikih sila. S obzirom na to da sfere

utjecaja i interesa na tom području nisu jasno definirane i da se ta područja karakteriziraju izrazitom društveno-političkom nestabilnošću, a u uvjetima velike sile jasno ispoljavaju svoje globalne interese, dolazi do preklapanja tih interesa, odnosno do njihovog izrazitog sukobljavanja u tim područjima. To znači da će miješanje u unutrašnje poslove nezavisnih zemalja „trećeg svijeta”, među kojima je najveći broj nesvrstanih, postati stalna preokupacija i praksa strategija velikih sila, što će, svakako, podsticati nove lokalne i regionalne ratove, u kojima će, pored domaćih aktera, značajnu ulogu, posredno ili neposredno, imati velike sile i vojni paktovi.

Takva orijentacija velikih sila i blokova u odnosu na „treći svijet” značiće permanentnu opasnost za nesvrstane zemlje, koje će u narednom periodu biti suočene s izuzetnim teškoćama i iskušenjima. Velike sile će koristiti sve nesuglasice i sporove između pojedinih nesvrstanih zemalja da bi se raspirivali konflikti, pa i ratni sukobi između njih. Posebno treba i dalje očekivati pokušaje da se izazovu diferencijacije i podjele u pokretu nesvrstavanja na osnovu ideoloških, regionalnih, vjerskih i drugih motiva.

U tom kontekstu može se dosta pouzdano predvidjeti da će međunarodne odnose i dalje karakterizirati raznovrsna krizna žarišta. Međutim, ona neće biti, kao do sada, izražena samo na Bliskom i Srednjem istoku, oko Kipra, Avganistana, Kampučije, centralne Amerike, juga i „roga” Afrike i drugih, već će se, vjerovatno, proširivati i na sva područja gdje se ukrštaju i preklapaju interesi velikih sila i implicira njihovo direktno ili indirektno sukobljavanje. Krize u novim regionima pojavljivat će se iznenadno i, zavisno od njihovog značaja, širiti u lokalne, pa i regionalne ratove.

Međutim, stvaranje i raspirivanje kriznih žarišta moguće je i u Evropi, a posebno u njezinom južnom dijelu. U njemu, više nego u bilo kojem drugom dijelu Evrope, ima opterećenja iz prošlosti, naslijeđene uskogrudnosti, predrasuda i nepovjerenja, a i koncentracija vojne moći najveća je poslije centralne Evrope. Međunarodne i međudržavne odnose na tom području karakteriziraju, kao naslijeđena obilježja, sukobljavanja velikih sila i ekonomskih i vojno-političkih grupacija. Teritorijalne pretenzije nekih od zemalja u tom regionu, povezane sa aspiracijama velikih sila prema prostoru evropskog jugoistoka, mogu ozbiljno ugroziti i bezbjednost naše zemlje i dovesti do lokalnog rata, s opasnošću da preraste u rat znatno širih razmjera.

Karakter proturječnosti u suvremenom društvu ukazuje na to da mir nije osiguran. Mala je vjerovatnoća da će i u narednim decadama doći do rata u svjetskim razmjerama, ako se ni takva mogućnost ne može potpuno isključiti. Ta tvrdnja temelji se na nizu

limitirajućih faktora. Najznačajniji je, svakako, nuklearni faktor koji prema svojim unutrašnjim zakonitostima i proturječnostima dovodi u pitanje samu svrhu rata kao sredstva politike. O tome će biti više riječi kasnije. Na ovom mjestu mora se, međutim, konstatirati činjenica da je upravo zbog djelovanja tih limitirajućih faktora na globalnom planu u protekle četiri decenije bilo dosta lokalnih i regionalnih ratova i vojnih intervencija i da će ih, vjerovatno, biti i u budućnosti. Učešće velikih sila u tim ratovima (direktno ili indirektno), bilo da se radi o unutrašnjim ili međudržavnim ratovima, biće mnogo izraženije i intenzivnije nego u prethodnim dekadama, a to će voditi ka opasnostima eskalacije lokalnih ratova u regionalne i šire ratove.

U takvim uvjetima realno je pretpostaviti da će se u narednim decenijama političko i vojno ponašanje velikih sila ispoljavati u znaku priprema za svetski rat i rat u kosmosu kao i priprema za učešće i vođenje ograničenih konvencionalnih ratova, vojnih intervencija i međusobnog intenzivnog specijalnog ratovanja, u ovim regionima svijeta gdje procijene da su ugroženi ili da mogu biti ugroženi njihovi interesi. Sasvim je sigurno da će se u izvršavanju specijalnih aktivnosti u narednom periodu još više koristiti propagandna, diplomatska, politička, vojna a posebno ekonomska sredstva.

Sve napred izloženo pojavni su oblici permanentne krize sa kojom svijet živi od završetka drugog svjetskog rata. Razumije se, ona nije uvijek bila istog intenziteta. Oblik njezinog osciliranja je i najnovije zaoštavanje koje je dobilo takvu oštrinu i razmjere da ovaj sadašnji period mnogi dobri poznavaoци međunarodnih odnosa nazivaju drugim svjetskim „hladnim ratom”. Njegovo bitno obilježje je kriza bipolarnog detanta, odnosno zamrzavanje i daljnje zaoštavanje odnosa između supersila — SAD i SSSR-a. U postojećim uvjetima, sadržina međunarodnih odnosa poprimila je takva obilježja da je veoma teško razgraničiti ono što se može nazvati suradnjom od onoga što čini konfrontaciju. Takvo neodređeno stanje odnosa neki teoretičari označavaju novim sintagmama — „kontrolirana suradnja” i „kontrolirana konfrontacija”, što slikovito prikazuje stvarni odnos između supersila i krizu u koju su zapali detant i međunarodni odnosi u cjelini. To najbolje potvrđuje činjenica da se tzv. kontrolirani ratovi, pri čemu se misli na lokalne ratove, mogu sve teže kontrolirati, odnosno da je sve veća opasnost od toga da ti oružani sukobi prerastu u znatno šire sukobe, pa i u svjetski rat. Iz tih konstanti u međunarodnim odnosima u minule četiri decenije proističu neke naznačene tendencije, koje će se, vjerovatno, nastaviti do kraja ovoga stoljeća. To znači da će se kriza nastaviti, i to, najvjerovatnije, u još

oštrijoj formi i da postojeći instrumentarij rješavanja svjetskih problema neće biti dovoljno efikasan, kao što nije bio ni do sada.

Sasvim je jasno da će se ubuduće na osnovama dipolarnog detanta sve teže moći rješavati međunarodni problemi. Izlaz iz krize takvog detanta neće se moći uspješno riješiti ni uvođenjem tzv. višepolarnog detanta, čiji se protagonisti zalažu da se u suodlučivanje uključe još neke, stvarne ili potencijalne sile (zapadna Evropa, Japan, Kina i neke druge zemlje).

Prevazilaženje krize bipolarnog, ograničenog detanta biće moguće samo u okvirima univerzalnog detanta, koji bi omogućio ravnomerno i nepodijeljeno angažiranje svih zemalja i naroda u rješavanju međunarodnih problema. To podrazumijeva da se prava i dugotrajna rješenja mogu nalaziti samo u ravnopravnoj i miroljubivoj suradnji između naroda i država, na osnovu dosljednog poštovanja osnovnih načela Povelje ujedinjenih nacija i principa miroljubive aktivne koegzistencije. To, na prvi pogled, može da zazvuči utopijski, ali je, vjerovatno, jedina realna pretpostavka univerzalnog mira.

Dostignuća i tendencije daljnjeg tehničko-tehnološkog razvoja, posebno u oblasti vojne tehnologije

Dvadeseto stoljeće je, osim ostalog, stoljeće fantastičnih naučnih otkrića. Ona su tako brza i brojna da se za relativno kratko razdoblje gotovo iz osnova mijenjaju neka bitna obilježja u općoj viziji svijeta i čovjekova okruženja. Ta skokovita i brojna naučna otkrića, prije svega u fundamentalnim naukama, primijenjena su u razvoju i proizvodnji novih tehnologija (nuklearna, kosmička, tehnologija novih materijala, mikroelektronika, biotehnologija). Sve te tehnologije su fantastično pomakle čovjekove stvaralačke moći, ali su ga, na žalost, opasno približile i tački samouništenja. Kao da se radi o proturječnom procesu: povećanje čovjekove stvaralačke moći, u smislu proizvodnje materijalnih dobara za zadovoljenje njegovih potreba, povećava, istovremeno, njegove destruktivne moći, i to, izgleda, ide u nedogled.

Na osnovu dosadašnjih naučno-tehnoloških dostignuća, moguće je s velikim stepenom vjerovatnoće predvidjeti osnovne smjerove tehnoloških prodora u neposrednoj i doglednoj budućnosti.

Prvo, energetska kriza, koja traje od početka sedamdesetih godina bez izgleda da se skoro bitno sanira, natjerala je suvremenu nauku i tehnologiju da tragaju za mogućnostima dobijanja energije

iz obnovljenih izvora. Ukoliko to uspiju, svijet će napokon riješiti problem energije. Treba vjerovati da će upravo u toj tehnološkoj oblasti prvo doći do novih prodora. To bi bila nova tehnološka revolucija. Također, treba reći da najrazvijenije zemlje Zapada svoje istraživačke napore usmjeravaju upravo u tom smjeru. Ne radi se ni o kakvoj slobodnoj volji ili slobodnom izboru, nego o ekonomskoj nuždi. Postojeći izvori energije, koja se za sada dobija poznatim tehnologijama iz tzv. neobnovljivih izvora (nafta, rudno blago, hidroenergija), ograničeni su. Mogućnost njihovog skorog iscrpljivanja prijeti energetskim kolapsom i ekonomskom smrću civilizacije.

Drugo, spektakularni rezultati se u najskorije vrijeme očekuju u oblasti tehnologije, na bazi tzv. genetskog inženjerstva. Ta nova tehnologija se počela intenzivno razvijati posljednjih nekoliko godina. Njezina suština je, pored ostalog, u uvođenju gena jedne biološke vrste ili vještačkih gena u ćeliju druge biološke vrste, čime se perspektivno bitno mijenja genetska struktura biološke vrste, i to po izboru čovjeka. Implikacije eventualnih tehnoloških dostignuća na toj osnovi su sada nesagledive. Ali, izvjesno je da će izazvati velike promjene u gotovo svim privrednim granama. Ta tehnologija se oslanja na vrhunska naučna otkrića fundamentalnih nauka — prije svega u oblasti molekularne biologije, genetske i moderne biotehnologije. Međutim, to je dostupno, za sada, isključivo najrazvijenijim zemljama, jer mogu da podnesu ogromne finansijske rizike ulaganja u te naučne oblasti.

Treće, proizvodnja hrane i vode također je zasnovana na tehnologijama koje se koriste ograničenim izvorima. U mjeri u kojoj broj potrošača hrane i vode i kapacitet potrošnje raste a resursi opadaju, sve češće će se javljati problem hrane i vode. Neki čak zlorado, ali ne posve neosnovano, prognoziraju da čovječanstvu ozbiljno prijete glad i žeđ. Iako nisu ni izdaleka iscrpljene sve mogućnosti za pravedniju preraspodjelu tih resursa među državama i narodima, a i između pojedinih socijalnih slojeva i klasa istog društva, ta upozorenja eksperata ne treba sasvim isključiti. Podstaknuti takvim razmišljanjima, naučnici čine ozbiljne napore da otkriju mogućnost za dobijanje hrane i vode sintetičkim putem i iz izvora koji su obnovljivi. Iako se radi o zamašnim programima, čije će realiziranje dugo trajati i mnogo koštati, u vezi sa tim treba očekivati nove velike tehnološke prodore.

Svrha ovog razmatranja nije da se sagledaju razvoj i kretanje tehnologija budućnosti neovisno o temi kojom se ovaj rad bavi. Razumije se, uzima se u obzir ogroman značaj tehnologije za daljnji civilizacijski razvoj ljudskog društva. Ali, nas najviše zanimaju im-

plikaicje općeg tehnološkog razvoja na razvoj vojne tehnologije i probleme odbrane naše zemlje u suvremenim uvjetima i onakvim kakvi mogu nastati u doglednoj budućnosti. Stoga mi se čini da bi bilo metodički najispravnije daljnja razmatranja tehničko-tehnološkog razvoja usmjeriti na dva ključna pitanja: *prvo*, na mogući utjecaj tehnološkog razvoja na vojnu politiku i globalnu strategiju u svjetskim razmjerama, vodeći računa da se zahvate pitanja i problemi toga odnosa koji su relevantni za vojno-politički i geostrategijski položaj naše zemlje u suvremenom svijetu i, *drugo*, na mogući utjecaj tehnološkog razvoja u budućnosti na proizvodnju naoružanja i vojne opreme i, posredno, na promjene principa ratovodstva i ratne vještine.

Prvi nivo i sadržaj utjecaja tehnologije zadržava se na globalnom međunarodnopolitičkom planu, a drugi djelomično ostaje u tim okvirima, ali seže još dalje i dublje, do strategijskih koncepcija, oružanih snaga i ratne vještine na svim njezinim nivoima.

Utjecaj tehnološkog razvoja na vojnu politiku i globalnu strategiju

Zemlja koja vrhuni u razvoju tehnologije i tehnoloških inovacija ne samo da može na međunarodnom planu izboriti privilegirani ekonomski položaj nego, na osnovu toga, postaje i veoma značajan politički i vojni faktor. To je prvi smjer utjecaja tehnološkog razvoja na vojnu politiku i globalnu strategiju. U okviru toga, veoma je značajno uzimati u obzir i jedan veoma perfidan vid *ideološke racionalizacije* tehnološkog progressa u kontekstu društvenih kretanja i eventualnih revolucionarnih promjena. Budući da je utjecaj vrhunskih tehnoloških dostignuća na ukupni društveni razvoj nesumnjiv i evidentan, teoretičari i doktrinari građanskog društva proglašavaju ga *jedinim generatorom* društvenih promjena, što *marksistička teorija klasne borbe* kao osnovne pokretačke snage historijskog razvoja ne može prihvatiti. Razumije se, teoretičari tehnološkog razvoja, kao jedine pokretačke snage razvoja društva, vrše grubu ideološku racionalizaciju u dva smjera: *prvi*, nastoji se prikriti prava suština kapital-odnosa kao bitnih odnosa u procesu kapitalističke proizvodnje života i proglasiti klasni mir i eliminiranje svih klasnih razlika kao mogućih izvora dubljih i širih socijalnih potresa i promjena. Ta shvatanja tehnološki razvoj, kao nesumnjivo progresivni faktor razvoja suvremenog svijeta, nedozvoljeno reducira na njihovu krajnje pojednostavljeno izvedenu regresivnu i konzervativnu

konsekvencu; *drugi*, smjer odnosa i utjecaja tehnološkog razvoja na vojnu politiku i globalnu strategiju ogleda se u njegovoj hegemonističkoj funkciji. Na taj način jedno dostignuće ljudskog stvaralaštva preobražava se u specifičan oblik vojno-političke moći, u kome sredstva rada postaju sredstva nasilja. To je drastičan primjer pretvaranja jednog krajnje humanog sredstva u krajnje nehumano i upereno protiv čovjeka, odnosno protiv njegove egzistencije. To samo potvrđuje poznatu istinu da nijedno sredstvo, samo po sebi, ne može biti ni progresivno ni regresivno. To zavisi od toga u koje svrhe se upotrebljava i kakav je društveni karakter snaga koje se njime služe.

U suvremenim međunarodnim odnosima tehnološki razvoj i tehnološki progres postaju sve izrazitije i sve efikasnije sredstvo posredne strategije. Taj proces, objektivno, omogućava više činilaca.

Prvo, u međusobnoj svekolikoj konfrontaciji ona sila koja se osjeća tehnički, tehnološki i ekonomski superiornijom koristi tehnološki razvoj i tehnološku utrku za ekonomsko iscrpljivanje suprotne strane. Strategijsko opredjeljenje je da se nametne trka u tehnološkoj konfrontaciji koju suprotna strana ne može pratiti. Na taj način bi se, istodobno, postigla dva cilja: (1) iz međusobne tehnološke konkurencije na svjetskom tržištu tehnologije istisnula bi se suprotna strana i natjerala da u tehnološki razvoj ulaže sredstva kakva njezina ekonomska moć ne može izdržati ili bi se zadržala u podređenom položaju i tehničkoj zavisnosti, i (2) dokazala bi se nadmoć vlastite tehnologije, a time, posredno, i nadmoć vlastitog društvenog sistema i društvenog uređenja.

Drugo, supersile međusobno vode rat za ekonomsko iscrpljivanje. Naravno, taj pojam treba sasvim uslovno shvatiti. Ubrzani tehnološki razvoj na svim poljima ekonomskog, pa i vojnog razvoja dovodi do bržeg zastarijevanja tehnologije, ne samo ratne tehnike i naoružanja nego i tehnologije uopće. Nas zanila, prevashodno, zastarijevanje ratne tehnike i tehnologije na osnovu koje se proizvodi naoružanje i vojna oprema. Taj proces se danas ne mjeri desetinama godina, kao nekada, već traje najviše deset godina, a ponegdje, ili za neke sisteme, znatno kraće (ne duže od pet godina). Ako se uzme u obzir da program razvoja jednog oružja ili tehničkog sistema traje 5—10 godina, očigledno je da se vrijeme zastarijevanja ratnog sredstva i vrijeme neophodno za njegov razvoj poklapaju. Tada se zapada u situaciju u kojoj sam tehnološki razvoj postaje sredstvo globalne i vojno-političke strategije na taj način što se, umjesto rata za uništenje ratne tehnike i naoružanja protivnika, vodi rat za *deklasiranje* njegove tehnike i tehnologije na osnovu koje proizvodi

ratnu tehniku. Time se tehnologija prebacuje u arsenal međusobnog specijalnog ratovanja glavnih ekonomskih i vojnih snaga suvremenog svijeta. Ne samo između SAD i SSSR-a već i između razvijenih kapitalističkih zemalja unutar bloka, i šire, iako ne tako drastično i otvoreno kao u prvom slučaju. Razumije se, glavnu riječ u tehnološkom nadmetanju ima onaj koji je razvijeniji — on nameće „pravila igre” i ubira njezine plodove.

Treće, tehnološki razvoj postaje efikasno sredstvo pritiska, dominacije i hegemonije razvijenih prema nerazvijenima. Na žalost, taj smjer utjecaja tehnološkog razvoja na vojnu politiku i globalnu strategiju najizrazitiji je i danas najčešći. Istodobno, njegov negativan utjecaj na svjetska zbivanja mnogo je opasniji od prethodna dva stoga što na svjetsku scenu dovodi još jedan novi vid potčinjavanja — *tehnološku zavisnost nerazvijenog od razvijenog svijeta*, sa svim njezinim posljedicama po politički, ekonomski i kulturni suverenitet.

Naime, razvijene zemlje su na vrijeme uočile da im tehnološki razvoj pruža ne samo priliku za vlastiti ekonomski prosperitet već i sve preduvjete za daljnje održavanje povlašćenog položaja u svjetskoj zajednici. Zbog toga se smatra da su za njih sve manje atraktivni tradicionalni oblici proizvodnje i to prepuštaju tzv. novorazvijenim zemljama i zemljama u razvoju, nastojeći da za sebe obezbijede monopol u nauci i najsuvremenijim tehnologijama. Neke od tih najrazvijenijih zemalja predviđaju da će upravo u tim oblastima ostvarivati najveći dio svog nacionalnog dohotka putem transfera tehnologije koji ide smjerom stvaranja jednostrane zavisnosti, a time i podređivanja naroda i država. Dakle, tehnološki razvoj i tehnološka zavisnost su zamjena (istina, ne potpuna) drugim grubim i zato nepopularnim oblicima potčinjavanja — kolonijalizmu, vojnom prisustvu i upotrebi vojne sile. To ne treba shvatiti kao eliminiranje otvorene primjene vojne sile iz međunarodnih odnosa, već kao pojavu novog sredstva kojim se postižu ciljevi dominacije i hegemonije, ali na prividno legalan i manje drastičan način.

Mogućnost takvog korišćenja tehnološkog razvoja, kao elementa sile u najširem smislu riječi, sadrži se u činjenici da su nerazvijene zemlje objektivno prinuđene, pa i pod nepovoljnim uvjetima, na prihvatanje transfera tehnologije. To je, međutim, praćeno mnogim negativnim posljedicama po zemlje uvoznice, koje se ispoljavaju na tri načina:

- *prvo*, izvoznici ne izvoze prvoklasnu i najnoviju tehnologiju, već je zadržavaju za sebe za ponovljenu tehnološku tražnju nerazvijenih i kao daljnji tehnološki pritisak na njih. Nerazvijeni, dakle, do-

bijaju starije generacije tehnologije, koje su dijelom ili u cjelini deklasirane novim tehnološkim dostignućima. Tako se distanca stalno održava, a tražnja ne jenjava. Naprotiv, ona raste;

- *drugo*, izvoznici tehnologije nameću razna ograničenja uvoznicima, kao što su: ograničenje ili, čak, zabrana šire prodaje proizvoda; ograničavanje poslovne, prije svega proizvodne i razvojne suradnje sa sličnim proizvođačima u zemlji ili inozemstvu i nametanje poslovnih partnera i kooperanata; vezanost za uvoz repromaterijala i energije iz zemlje izvoznika tehnologije ili neke druge zemlje koju ona odabere. Svakako, radi se o tehnološkom i proizvodnom diktatu, što ima ili može imati veoma teških posljedica po ukupni državni suverenitet zemlje uvoznika tehnologije;

- *treće*, uvoznici tehnologije zapadaju u nerješive platnobilansne probleme i finansijsku prezaduženost, u čijoj strukturi dugovi od transfera tehnologije imaju veliki udio. Ako se to posmatra u neposrednoj povezanosti s protekcionашtvom i nepravednim međunarodnim ekonomskim poretком, dobija se kompletna, ali krajnje pesimistička slika ukupnog ekonomskog položaja nerazvijenog svijeta u odnosu na razvijeni svijet.

Na taj način se kontinuirano reproducira strategija što veće zavisnosti nerazvijenih, a njezini protagonisti su nekoliko najrazvijenijih zemalja svijeta. Jedan od osnovnih organizacijskih oblika toga potčinjavanja jeste djelovanje transnacionalnih kompanija, a tehnološka zavisnost u tome ima izuzetan značaj.

Ako se to pokuša sagledati u perspektivi, onda su i te procjene i predviđanja dosta pesimistički. Osnovni naponi programa budućeg tehnološkog razvoja usmjereni su na otkriće i razvoj novih tehnologija, u kojima se već desetak godina osjeća kriza. To su: energija, hrana, prerađivačka industrija, sirovine, komunikacije i mikroelektronika. Budući da nerazvijeni ne mogu biti ravnopravna tehnološka konkurencija, moraju čekati ishod i dalje trpjeti sve posljedice zavisnosti. Oni moraju tražiti mogućnosti da se organiziraju tako da se ta zavisnost što manje odražava na politički suverenitet, moraju selektivno pristupiti razvoju vlastite tehnologije u daljnjem tehnološkom razvoju koji bi im omogućio neophodnu samostalnost i suverenitet. To je, razumije se, sastavni i neodvojivi dio ukupne strategije borbe nerazvijenih za veću samostalnost u međunarodnoj zajednici, iako se o njoj, u apsolutnom smislu, ne može govoriti. Ukoliko se bude organizirao i organizirano odupirao najezdi raznih sredstava posredne strategije, u kojoj tehnologija ima sve veći značaj, nerazvijeni svijet može računati na uspjehe u borbi za nezavisnost

i samostalnost na svjetskoj sceni. U protivnom, neorganiziran i razjedinjen, nerazvijeni svijet će i dalje trpjeti sve negativne posljedice nove strategije potčinjavanja i dominacije.

Utjecaj tehnološkog razvoja na proizvodnju naoružanja i vojne opreme

Suvremena tehnologija je toliko uznapredovala da dovodi do ubrzanih promjena svih sistema oružja i vojne opreme. Kao što je bio slučaj i u prošlosti, tehnološke inovacije i nova naučna otkrića najprije se primjenjuju u proizvodnji i usavršavanju naoružanja. Razlika je samo u tome što su primjena tih otkrića i promjene u sistemima oružja neuporedivo brže danas nego u prošlosti. Mnoga od tih oružja unose kvalitativno nove promjene u ratnu vještinu i, uopće, u kompleks odnosa vojna nauka (ratna vještina) — ratna tehnika. Bez detaljnijih obrazlaganja, u narednom dijelu razmatraće se novine na polju usavršavanja naoružanja i vojne opreme, i to u funkciji neophodnog argumentiranja tvrdnje da je ubrzani tehnološki razvoj, neposredno i posredno, preko proizvodnje i usavršavanja vojnih sistema, u ratnu vještinu unio mnoštvo revolucionarnih promjena.

Daljnji razvoj nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja

Otkriće nuklearnih procesa i razvoj nuklearne tehnologije primijenjeni su, nažalost, prije svega u rušilačke svrhe. To je izazvalo revoluciju i u proizvodnji naoružanja i u ratovodstvu.

S obzirom na to da će se u narednom dijelu rada često govoriti o pojedinim vrstama nuklearnog oružja u različitim kontekstima, smatram neophodnim da nešto detaljnije ukažem na uobičajenu klasifikaciju tog oružja s aspekta njegove namjene.

Podjela *nuklearnog oružja* prema namjeni, zavisno od kriterijuma, u različitim doktrinama je različita, tako da se u literaturi mogu naći raznovrsne klasifikacije. Osnovni kriterijum te podjele ipak je granična vrijednost snage nuklearnog projektila i njegov domet. Prema tom kriterijumu nuklearno oružje dijeli se na: *taktičko* nuklearno oružje, koje čine nuklearni projektili snage do 50 kt. Lansira se sa lansirnih sredstava dometa najviše do 300 km, kao što su srednja i teška artiljerijska oruđa, raketni sistemi i dr.; *operativno* — nuklearni projektili snage 50—500 kt, koji se lansiraju sa lansir-

nih sredstava, kao što su: raketni sistemi srednjeg (kontinentalnog) dometa sa raketama različitih klasa (zemlja-zemlja, more-more i dr.), opremljenim nuklearnim bojnim glavama; avioni taktičke avijacije, opremljeni nosačima za nošenje nuklearnih vazduhoplovnih bombi, i rakete klase vazduh-zemlja sa nuklearnim bojnim glavama; *strategijsko* — termonuklearno ili nuklearno oružje velike ili veoma velike snage. Njega, zavisno od vrste nosača, čine: međukontinentalne balističke rakete (sa jednom ili više nezavisno usmjerenih nuklearnih, odnosno termonuklearnih bojnih glava ukupne snage i do 25 Mt), dometa do 20.000 km, koje se, najčešće, lansiraju iz podzemnih lansirnih silosa; balističke rakete, koje se lansiraju iz podmornica na nuklearni pogon; strategijski bombarderi međukontinentalnog doleta, naoružani gravitacionim nuklearnim vazduhoplovnim bombama, raketama klase vazduh-zemlja (sa jednom ili više bojnih glava), i krstareće rakete (lansirane sa kopna, iz vazdušnog prostora ili sa mora) doleta oko 2.500 km, opremljene nuklearnim bojnim glavama velike i veoma velike snage.

Daljnji razvoj nuklearnog oružja kreće se u tri osnovna pravca:

- *prvo*, povećava se broj bojnih glava po jednom prenosniku. Tako neki od tih sistema nose dvadesetak i više bojnih glava različite snage, što dovoljno govori o njihovoj razornoj moći. Na taj način se, u uvjetima ograničenja broja lansera i nosača bojnih glava, kvalitativnim usavršavanjem nuklearnog oružja uvećava razorna i uništavajuća moć toga oružja. Faktički, to znači i zaobilazanje dogovorenih ograničenja koja se formalno uvažavaju;

- *drugo*, povećava se domet, preciznost dejstva po ciljevima i, posebno, sposobnost „preživljavanja” putem njihove mobilnosti i većeg stepena zaštićenosti stacionarnih sistema. Preciznost pogađanja za neke rakete danas je tolika da je rasturanje pogodaka, ako se uzme u obzir njihova razorna moć, praktički zanemarljivo. Što se tiče sposobnosti „preživljavanja”, treba uočiti jednu veoma značajnu činjenicu: nuklearne sile su opsjednute strahom od iznenadnog dejstva tzv. prvim nuklearnim udarom. Stoga traže načine da im strategijske nuklearne snage, barem u većini, prežive i budu sposobne za uzvratni nuklearni udar. Način na koji supersile povećavaju sigurnost svojih nuklearnih snaga jeste smještanje u silose, što poslije pojave preciznih raketnih sistema nije više efikasno. Efikasniji način povećavanja mogućnosti „preživljavanja” jeste postavljanje raketa strategijske namjene na podmornice, avione nosače i pokretne lansirne rampe. U perspektivi se može očekivati i njihovo instaliranje na kosmičke platforme;

● *treće*, minijaturizacija nuklearnog oružja je slijedeća značajna tendencija u njegovom razvoju. Proces minijaturizacije toga oružja usmjeren je ka proizvodnji oružja operativno-taktičke i taktičke namjene, tzv. nuklearnog oružja supermale snage, s mogućnošću selektivnog izbora efekata dejstva. Osnovni smisao te minijaturizacije je u podizanju praga eskalacije i smanjivanju razlike u rušilačkoj i ubojnoj moći nuklearnog i suvremenog konvencionalnog oružja. Na tome se i temelje razne teorije o ograničenom nuklearnom ratu. U stvari, taktičko nuklearno oružje je taktičko samo za one zemlje koje njime raspolažu, ali ne i za zemlje koje ga ne posjeduju. Osim toga, relacije strategijsko-operativno-taktičko oružje su različite za razne zemlje s obzirom na njihovu veličinu, veličinu oružanih snaga, ukupnu vojnu moć i doktrinarna opredjeljenja.

U dosadašnjim ostvarenjima u minijaturizaciji nuklearnog oružja došlo se do proizvodnje nuklearnog artiljerijskog projektila, a teži se za tim da se proizvede čak i nuklearni metak za streljačko oružje.

Poseban aspekt tog procesa je selektiranje dejstva nuklearnog projektila. Konkretno ostvarenje u tom pogledu je razvoj i proizvodnja tzv. *neutronske oružja*, tj. oružja povećane radijacije. U teorijskom smislu to oružje nije novo, ali u tehničko-tehnološkom jeste. Kod njega je posebno izraženo dejstvo neutronske zračenja. Prilikom nuklearne eksplozije oslobađa se oko 80% energije u obliku snopa brzih neutrona velike energije. To pokazuje da je ono prvenstveno namijenjeno za uništavanje žive sile zračenjem, dok je njegovo razorno i termalno dejstvo znatno manje. Na istom principu moguće je modificirati efekte dejstva u željenom smjeru putem konverzije energije.

To su samo neke naznake osnovnih tendencija razvoja nuklearnog oružja koje se danas jasno ispoljavaju. Kako će to izgledati i kojim pravcima će taj razvoj krenuti u budućnosti danas je veoma teško pouzdano predvidjeti, i tu treba uvijek računati s faktorom promjenljivosti. Međutim ono što se danas pokazuje izvjesnim, a vjerovatno će to tako biti i u budućnosti, jeste to da nuklearna tehnologija i nuklearna strategija zapadaju sve više u proturječan položaj. Ta proturječnost ispoljava se u dva vida.

Prvi vid te proturječnosti ispoljava se kroz relativiziranje pojma nadmoćnosti, bez obzira na stvarni odnos nuklearnih snaga strategijske namjene. Naime, koliko god da je tehnologija proizvodnje jedne strane u stanju da u tom pogledu nadmaši drugu stranu, strategija s tim ne može računati kao s odlučujućom prednošću. Jedna strana može, čak, znatno nadmašiti protivničku stranu u broju i kvalitetu tog oružja, ali joj niko ne može garantirati da i protivnik,

iako može biti inferiorniji u tome, ne može dovoljno efikasno izvršiti uzvratni udar koji bi po obimu i strukturi gubitaka i intenzitetu razaranja bio neprihvatljiv. Razumije se, taj odnos ne bi bio takav u slučaju da jedna od strana uspije da razvije efikasnu proturaketnu odbranu, na čemu se inače radi, jer bi, u tom slučaju, onemogućila glavnog protivnika da joj nanese uzvratni udar, koji za sada djeluje kao efikasno sredstvo strategije odvrćanja od svjetskog termonuklearnog rata. Eventualni uspješan razvoj proturaketne odbrane samo jedne strane učinio bi i strategiju i doktrinu te sile krajnje agresivnom i opasnom ne samo za glavnog protivnika već i za svijet u celini.

Drugi vid te proturječnosti ispoljava se u nesrazmjeri uništavajuće moći nuklearnog oružja i njegove strategijske funkcionalnosti. Naime, već se u praksi pokazalo kao pravilo da je svako novo povećanje arsenala i uništavajuće moći nuklearnog oružja sve više udaljavalo to oružje od njegove praktične primjene. Na osnovu tog saznanja mnogi političari i stratezi izveli su zaključak da se preko nuklearne tehnologije opći termonuklearni rat sve više udaljava od racionalnog sredstva politike, s perspektivom gubitka svakog političkog rezona.

Osnovne tendencije u razvoju hemijskog i biološkog oružja

Uporedo sa razvojem nuklearnog oružja, intenzivno se radi i na razvoju druge dvije komponente glavnih oružja za masovno uništavanje — hemijske i biološke.

U okviru *hemijskih oružja* razvijaju se, osim smrtonosnih bojnih otrova visoke toksičnosti i bojni otrovi za privremeno onesposobljavanje ljudi i hemijska jedinjenja za uništavanje biljnih kultura i životnih namirnica. Posebna pažnja, posljednjih godina, posvećena je razvoju i proizvodnji tzv. *binarnog oružja*. Njegova suština je u tome što je sastavljeno od dvije ili više komponenata, od kojih je svaka posebno netoksična ili veoma male toksičnosti. Tek njihovim spajanjem za vrijeme leta projektila ili u momentu dejstva na cilj dobija se bojni otrov visoke toksičnosti.

Taj način dobijanja bojnih otrova ima mnoštvo prednosti nad klasičnim načinima dobijanja bojnih otrova. One se ogledaju, prije svega, u tome što nema opasnosti od kontaminacije prilikom proizvodnje, čuvanja i transportovanja komponenata, što imaju mnogo duži vijek upotrebe i manje troškove održavanja, kao i u tome što se mogu koristiti i u hemijskoj industriji.

U proizvodnji *biološkog oružja* koriste se saznanja iz mikrobiologije, patologije, molekularne biologije, genetike i drugih nauka. S osloncem na saznanja iz tih nauka, mogu se mijenjati, trajno i nasljedno biološka svojstva nekih mikroorganizama, tako da oni postaju otporniji na spoljne fizičke utjecaje, hemikalije i lijekove. Bolesti koje oni izazivaju imaju nešto drugačije simptome od istih bolesti u normalnim prilikama, pa su i detekcija, dijagnostika i liječenje znatno otežani.

Daljnje tendencije u razvoju toga oružja kreću se ka vremenskom i prostornom ograničavanju njegovog dejstva. Ta ograničenja, uz izbor odgovarajućeg uzročnika oboljenja, zavise od željenog efekta, i s obzirom na malu mogućnost neposrednog prenošenja oboljenja sa čovjeka na čovjeka, približuju biološko oružje suvremenom hemijskom oružju. Time se, u stvari, povećava vjerovatnoća njegove borbene upotrebe.

Ostala oružja za masovno uništavanje

Mada se još uvijek sa sigurnošću ne može tvrditi da su proizvedena ili da mogu biti proizvedena nova oružja za masovno uništavanje na bazi novih naučnih otkrića i tehnoloških prodora, u svjetskoj literaturi se, u vezi s tim, daju neki nagovještaji. Mogućnosti u tom pogledu sadrže se u korišćenju nekih fizičkih i drugih procesa, što je, za sada, u fazi teorijskih hipoteza i laboratorijskih ispitivanja. Radi se, vjerovatno, o organiziranom i svjesnom djelovanju čovjeka na neke prirodne pojave i procese radi usmjeravanja njihovog toka u željenom pravcu i njihovog vještačkog izazivanja. Jedna od tih vrsta oružja je *geofizičko oružje*. Njegova meteorološka komponenta je u praksi već upotrebljavana.

Dejstvom tog oružja može se vještački izazivati mijenjanje klime u određenim regionima, suša ili katastrofalne poplave, stvaranje i rasturanje magle, skretanje pravca olujnih vjetrova, vještački zemljotresi i veliki talasi plime, isušivanje velikih akumulacija vode, iznenadno otapanje leda, skretanje pravca morskih struja, uništavanje rastinja, biljnih kultura i životinjskog svijeta na manjim ili većim površinama i dr. Cilj svega toga može biti uništavanje, razaranje ili paraliziranje svih ili samo određenih potencijala protivnika, posebno ljudskih efektivna, ekonomike, materijalnih dobara i prirodnih resursa.

Budući da se pravi efekti dejstva geofizičkog oružja nedovoljno znaju ili samo naslućuju na osnovu pretpostavke o upotrebi nekih

njegovih vrsta u vijetnamskom oslobodilačkom ratu 1960—1975. godine, za sada se ono više koristi kao faktor zastrašivanja nego kao faktička borbena moć. Ne treba, međutim, sumnjati da se čine ozbiljni naponi vezani za njegov razvoj i proizvodnju. Međutim, koliko će nauka i tehnologija u tome uspjeti ostaje da se u budućnosti vidi.

Kosmičko oružje

Nema sumnje da se trka u naoružavanju i konfrontiranje najjačih vojnih sila postepeno seli u prostranstva kosmosa, što dovodi do porasta njegovog značaja kao ambijenta ratnih dejstava. Tako se u ratovodstvo uvodi jedan novi pojam, poznat pod popularnim nazivom „rat zvijezda”.

U pitanju je *kosmičko oružje*, koje čine kosmičke letjelice, sa posadom i bez nje. One se u kosmičkim vojnim sistemima mogu koristiti za podršku i obezbjeđenje borbenih dejstava oružanih snaga na Zemlji i kao aktivno oružje za samostalna dejstva iz kosmičkog prostora i u njemu. To se ostvaruje kosmičkim letjelicama za izviđanje i osmatranje, vezu, meteorološko osmatranje i navigaciju, odnosno letjelicama u sistemu za orbitalno bombardiranje i za presretanje i onesposobljavanje, odnosno uništenje (sudarom ili upotrebom nekog oružnog ili drugog sistema) neprijateljevih i, u slučaju potrebe, sopstvenih kosmičkih letjelica.

Kosmički vojni sistemi namijenjeni za obavljanje zadataka vojne prirode za sada prevashodno koriste vještačke satelite Zemlje. Već duže vrijeme su u operativnoj upotrebi sistemi za izviđanje i identificiranje ciljeva na Zemlji i u kosmosu, a piše se i govori i o sistemima za presretanje i borbu u kosmosu.

Ubrzano se radi i na *laserskom oružju* koje bi se prvenstveno koristilo protiv brzopokretnih ciljeva. To oružje, prema namjeni, može se klasificirati u dvije grupe: ono za dejstvo izvan atmosfere, odnosno sa vještačkih satelita ili aviona koji lete na veoma velikim visinama i za koje se smatra da će moći da uništava ciljeve (međukontinentalne rakete, sateliti, avioni) i na daljinama većim od hiljadu kilometara, i ono za dejstva u atmosferi, namijenjeno za uništavanje brzopokretnih ciljeva (helikopteri, avioni, rakete).⁵⁰

⁵⁰ Od prvog vještačkog satelita, sovjetskog *sputnika—1*, lansiranog 4. oktobra 1957, u kosmos je lansirano više od 2.200 satelita. Cijeni se da preko 70% tih satelita obavlja neki vojni zadatak.

Za sada se ne može, izuzev tih načelnih saznanja, reći nešto konkretnije o tim oružjima, jer su podaci o njima oskudni i pod strogim embargom onih koji ih posjeduju. Za neka od njih su i rezultati dosadašnjih istraživanja i razvoja vjerovatno u eksperimentalnoj fazi ili, čak, u fazi načelnih razrada određenih modela za istraživanje. Svakako, treba očekivati i daljnje istraživačko-razvojne napore i rezultate u vezi sa tim. Međutim, ono što se sa sigurnošću može tvrditi jeste to da su ta oružja — nezavisno od toga kako se klasificiraju i kvalifikuju — izrazito ofanzivna.

Utjecaj tehnologije na razvoj konvencionalnog (klasičnog) naoružanja

Većina vojnih stručnjaka uglavnom je suglasna u tome da danas — a tako će biti i ubuduće — egzistiraju četiri osnovne nenuklearne tehnologije na kojima se zasniva razvoj cjelokupnog konvencionalnog naoružanja. To su: tehnologija sposobna da „osjeti” i prenese signale u širokom opsegu spektra elektromagnetskih talasa; tehnologija obrade podataka (kompjuterska tehnika); tehnologija aerodinamike, pogona i novih materijala i tehnologija oružja i oruđa, naročito projektila i municije. Najveći utjecaj na razvoj drugih tehnologija ispoljavaju tehnologije informacija (prikupljanje, prenošenje, selekcija i obrada podataka) tako što uvećavaju mogućnosti i efikasnost ostalih vrsta tehnologija.

Prva od navedenih tehnoloških grupa povećava mogućnost otkrivanja i raspoznavanja pravih ciljeva (i njihovo izdvajanje) na većim prostorima i brzo prenošenje velike količine informacija s velikih daljina. Prve dvije grupe, zajedno, omogućavaju pronalaženje i izdvajanje električnih signala od šumova — prirodnih od vještački generisanih signala — i, na osnovu toga, brzo donošenje adekvatnih odluka o upotrebi snaga i sredstava i precizno vođenje projektila na odabrani cilj. Treća tehnološka grupa, zajedno sa ostalima, između ostalog, omogućava izradu aerodinamičkih letjelica veoma malih dimenzija i velikih letačko-taktičkih mogućnosti. Četvrta tehnološka grupa omogućava oblikovanje oružja i eksploziva prema karakteristikama cilja i zahtjevima teorije vjerovatnoće pogađanja.

Na osnovu tih tehnologija, na svim konvencionalnim oružjima već su izvedene i dalje se izводе određene kvalitativne promjene. Budući da se one konkretnije mogu pratiti prema vrstama naoružanja, a njih ima mnogo, u ovom razmatranju ostaću samo na osnovnim naznakama tendencija u razvoju te komponente oružja, bez

pretenzija na sveobuhvatnost i iscrpnost. To će reći da će sve to biti izloženo veoma reducirano i bez strogog razgraničenja između pojedinih vrsta konvencionalnog oružja.

Kvalitativne promjene u streljačkom naoružanju ogledaju se u razvoju i proizvodnji novih oružja, manjih po dimenzijama i masi, ali veće početne brzine kretanja projektila i veće probojnosti cilja.

Posebna pažnja posvećuje se usavršavanju municije za streljačko naoružanje. Pored smanjenja kalibra, razvoj i ispitivanje usmjereni su ka konstruiranju municije bez čahure, municije čiji se projektili aktiviraju ka cilju supervelikim brzinama (veća vjerovatnoća pogađanja ciljeva velikih brzina kretanja), municije sa strelicama, streljačke municije sa višedjelnim zrnom, gdje se sa istim borbenim kompletom izbacuje četiri puta više projektila sa 30—60% većom vjerovatnoćom pogađanja i dr.

U naoružanju pješadije uvode se sredstva za protuoklopnu borbu i suvremena raketna sredstva za borbu protiv ciljeva u vazдушnom prostoru koji lete na malim visinama. Otuda je sve prisutnija tendencija da se u razvoju naoružanja za protuoklopnu borbu zamjenjuju ručni bacači protuoklopnim raketnim oružjem sa poluautomatskim vođenjem. U naoružanju nekih armija nalaze se i laki raketni protuoklopni bacači za jednokratnu upotrebu.

Helikopteri, kao elemenat avijacije kopnene vojske, integriraju se u organizacijski sastav ne samo operativnih sastava već i viših taktičkih jedinica. Na taj način oni postaju značajan činilac borbene pokretljivosti i (u naoružanoj verziji) vatrene podrške. Njihova uloga sve više dolazi do izražaja kao veoma efikasnih sredstava za protuoklopnu borbu.

Osim toga, suvremena pješadija se sve izrazitije mehanizira, tako da se smanjuje razlika između tog roda vojske i oklopno-mehaniziranih snaga. U perspektivi se može očekivati proces potpune integracije ta dva roda vojske, koji će u sintezi dati nov kvalitet i u organiziranju kopnene vojske i u svim elementima manevra (pokret, vatra i udar) na svim nivoima vojnog organiziranja. Drugim riječima, klasična pješadija je već ušla u procese organizacijskog preporoda u svim njegovim aspektima.

U isto vrijeme, sve suvremene armije razvijaju teritorijalnu komponentu oružanih snaga na principima teritorijalne organizacije i upotrebe. U toj komponenti oružanih snaga vjerovatno će se za duže vrijeme zadržati neka svojstva klasične pješadije. Treba reći da se tako shvaćena teritorijalna komponenta oružanih snaga ne može poistovjećivati sa našom Teritorijalnom odbranom, koja ima sas-

vim drugu ulogu i namjenu pa, prema tome, i drugačija organizacijska i funkcionalna svojstva.

Tenk je već danas postao tehnički veoma složeno i moćno borbeno ofanzivno sredstvo. U njemu se sve potpunije objedinjuju i na integralan način ispoljavaju sve najbitnije komponente manevra — vatra, pokret, udar i zaštita. U svakoj novoj generaciji tenka svaka od navedenih komponenti njegovih borbenih svojstava se znatno poboljšava, naročito ova posljednja, tako da su se pokazala nereálnim predviđanja njegovog kraja pojavom efikasnih protuoklopnih oružja u velikoj masi.

Oklopni transporter je najmasovnije oklopno borbeno vozilo u naoružanju mehaniziranih, motostreljačkih i oklopno-grenadirskih jedinica svih suvremenih armija.

Pravci daljnjeg razvoja i usavršavanja tih borbenih sredstava usmjeravaju se ka povećanju njihovih vatrenih mogućnosti, daljine gađanja, pokretljivosti (kad se radi o tenku i njegovom osposobljavanju za savlađivanje vodenih prepreka kretanjem pod vodom i plovljenjem), usavršavanju sistema za upravljanje vatrom artiljerijskih oruđa (ugradnjom lasersko-računarske grupe) i obezbjeđenju adekvatne oklopne zaštite od dejstva klasičnih protuoklopnih borbenih sredstava (već su uvedeni novi, tzv. *sendvič-oklopi*) i od nuklearnih borbenih sredstava, a prije svega od njihovog radijacionog dejstva, zatim ka povećanju stabilnosti tenka pri otvaranju vatre iz pokreta, boljoj osposobljenosti tenka za kretanje noću, smanjenju mase, a time i siluete tenka i dr. Svi ti, uglavnom oprečni zahtjevi ostvareni su, manje ili više, kod mnogih tipova suvremenih tenkova.

Razvoj oklopnih i protuoklopnih borbenih sredstava međusobno se prati i-uslovljava. Na promjene u kvalitetu oklopnih borbenih vozila odgovara se promjenama u kvalitetu protuoklopnih sredstava, tako da je taj proces neprekidan, s promjenljivim uspjehom u korist jedne ili druge strane.

Najznačajnije promjene koje su se desile u toj utakmici vezane su za protuoklopne rakete. Posljednjih godina uvode se u naoružanje rakete treće generacije s automatskim sistemima za vođenje, većim dometom i većim mogućnostima probijanja oklopa.

U poslijeratnom razvoju *artiljerijsko-raketnog naoružanja* proizvedeno je i uvedeno u upotrebu mnogo novih borbenih sredstava, čime su višestruko povećane vatrene i protuoklopne mogućnosti artiljerije uopće i svih jedinica i sastava u kojima je ona integrirana. Dometi klasične artiljerije povećani su više od dva puta, a raketni sistemi artiljerije već sada imaju domete od nekoliko desetina do nekoliko stotina kilometara.

Daljnje usavršavanje artiljerijsko-raketnog oružja intenzivno se odvija u više pravaca. Jedan od njih je konstruiranje cijevnih oruđa za izbacivanje projektila sa nuklearnim punjenjem (155, 175, 203 mm), i nuklearnih bojnih glava za artiljerijske rakete, odnosno artiljerijskih zrna i raketnih glava sa hemijskim punjenjem. Iz tih i drugih razloga klasična i raketna artiljerija ostaju značajan faktor vatrene podrške trupa i protuoklopne borbe u suvremenom boju i operaciji u svim uvjetima borbenih dejstava. Osnovni zahtjevi koje suvremeni razvoj tog naoružanja nameće jesu: daljnje povećanje dometa, brzine reagiranja, preciznosti, razorne odnosno probojne moći projektila; povećanje gustine vatre na jedinicu površine; poboljšanje kvaliteta municije i kvaliteta uređaja za izviđanje i upravljanje vatrom oruđa; povećanje pokretljivosti i manevarskih sposobnosti oruđa uvođenjem samohodne artiljerije i specijalnih vučnih vozila i dr. Sve to bi omogućilo da se u svim vidovima borbenih dejstava, bez promjene vatrenih položaja oruđa (jedinica), na većoj operativno-taktičkoj dubini podržava borbeni poredak pješadije i oklopno-mehaniziranih jedinica i grupacija veoma efikasnom vatrom.

Ratno vazduhoplovstvo, kao eminentni tehnički vid oružanih snaga, zadržalo je sve svoje ranije bitne borbene funkcije. U konvencionalnoj komponenti oružanih snaga ono je prvenstveno namijenjeno za ostvarivanje prevlasti u vazдушnom prostoru i vazduhoplovnu podršku snaga kopnene vojske i ratne mornarice, što ne znači da se zapostavljaju i njegove samostalne operacije, naročito u početnom periodu rata kada se početni udar uglavnom ostvaruje vazduhoplovnim snagama. Time se, u stvari, najvećim dijelom rješava i problem ostvarivanja prevlasti u vazдушnom prostoru.

Tradicionalna uloga i zadatak vazduhoplovstva — prevoženje trupa i materijala, tj. njegova transportna funkcija, u savremenim uslovima, koji podrazumijevaju i konvencionalni i nuklearni rat, dobija strategijsko značenje, a transportna avijacija je postala jedno od glavnih sredstava strategijske pokretljivosti. U tu svrhu razvijaju se specijalne avijacijske transportne jedinice, ali se za prevoženje trupa i materijala, uz manja ili veća adaptiranja vazduhoplova, može upotrebljavati i civilna avijacija. Strategijski manevar nekih savremenih armija, koji obuhvata i međukontinentalna prevoženja gotovih trupa sa kompletnom opremom i naoružanjem, ili samo ljudstva na one prostore gdje su još u miru uskladišteni oružje i oprema, oslanja se, upravo, na velike transportne mogućnosti savremene avijacije. Njezina uloga u tom pogledu je veoma istaknuta i na operativnom i taktičkom nivou. Na taktičkom nivou bazira se prvenstve-

no na helikopterskoj komponenti (vazdušnojurišne snage). Zbog toga se i vertikalni manevar velikim dijelom vezuje za funkciju prevoženja vazdušnim putem, isto tako na svim nivoima ratne vještine.

Uloga avijacije, konkretnije njezine transportne komponente, dolazi do najpotpunijeg izražaja, i s gledišta strategijske pokretljivosti i s gledišta vertikalnog manevra, u komponiranju i načinu upotrebe snaga za brze intervencije. Suglasno takvoj borbenoj ulozi ratnog vazduhoplovstva u ratnim operacijama u koncepcijama munjevitog i pokretnog rata, sve vrijeme nakon drugog svjetskog rata, avion je tehnički usavršavan i dalje se neprekidno usavršava u četiri osnovna pravca: usavršavanje motora, kojim se obezbjeđuju velike brzine i visine leta i veliki radijus dejstva; elektronske opreme, koja mu omogućava letjenje u različitim meteorološkim uslovima, pa i najsloženijim i, što je najvažnije, mogućnost detekcije i identifikacije ciljeva i precizno navođenje na te ciljeve; konstrukcijskih svojstava, koja mu omogućavaju veliku stabilnost leta, veće manevarske mogućnosti i, naročito, povećane mogućnosti nošenja ubojnih sredstava; povećanju efikasnosti ubojnih sredstava, kako onih koje lansiraju na ciljeve na zemlji tako i onih za dejstva na ciljeve u vazdušnom prostoru. U tom razvoju veoma je uočljiva tendencija spajanja lovačke, izviđačke i bombarderske funkcije, tako da se suvremeni višenamjenski avion javlja kao univerzalno vazduhoplovno borbeno sredstvo. Na taj način se pojevtinjuje inače veoma skupa tehnologija suvremenih vazduhoplova i, u isto vrijeme, povećava ekonomičnost vida u cjelini kao rezultanta kvantitativno-kvalitativnih promjena, koje su izraženije u ovom vidu nego u bilo kojem drugom. Međutim, treba reći da je infrastruktura suvremenih vazduhoplovnih snaga veoma skupa, što se sa svoje strane, pored nedovoljne tehnološke razvijenosti, javlja kao ograničavajući činilac toga vida oružanih snaga u manje razvijenim zemljama.

Velika zavisnost suvremenog ratnog vazduhoplovstva od složene infrastrukture javlja se i kao ograničavajući činilac njegovih mogućnosti kao vida oružanih snaga. Ograničenja u tom smislu kompenziraju se razvijanjem i neprekidnim usavršavanjem performansi suvremenih aviona, prije svega, povećanjem doleta, nosivosti i ubojne moći naoružanja.

Iskustva iz nekih suvremenih ratova jasno su pokazala da i moderne letjelice, bez efikasnog sistema otkrivanja ciljeva i navođenja, ne mogu biti dovoljno efikasne. Tendencije razvoja u toj oblasti kreću se u pravcu prenošenja sistema komandovanja sa zemlje u vazdušni prostor, a u budućnosti se može očekivati da se pojedini njegovi elementi prenesu i u kosmos. Takođe se pokazalo da avion,

makar on bio i starije generacije, ako raspolaže savršenijim ubojnim sredstvima, može odnijeti prevagu i nad suvremenijim avionima. Iz toga se logično nameće zaključak da će u daljnjem razvoju ratnog vazduhoplovstva težište biti na usavršavanju elektronske opreme i ubojnih sredstava, što ne znači da će biti zapostavljene i druge komponente razvoja aviona.

Stručnjaci smatraju da će lovački avioni slijedeće generacije imati približno iste maksimalne brzine (kod pojedinih tipova već sada dostižu vrijednosti od 3 maha) i vrhunce leta kao i današnji suvremeni lovački avioni. Međutim, oni će se bitno razlikovati povećanim doletom i trajanjem leta pri velikim nadzvučnim brzinama, poboljšanim manevarskim (uvođenjem novih režima manevrisanja) i letnim karakteristikama (smanjenjem mase aviona, njihovim opremanjem dvoprotočnim umjesto dosadašnjih turbomlaznih motora i dr.). Očekuje se, naime, da će dolet budućih lovačkih aviona pri nadzvučnoj brzini leta dostići 60—80% doleta pri dozvučnoj brzini (kod sadašnjih lovačkih aviona iznosi oko 20%), da će imati integrisane sisteme za upravljanje letom i vatrom, poboljšanu automatizaciju procesa presretanja ciljeva u vazдушnom prostoru, veću daljinu otkrivanja ciljeva, veću daljinu dejstva vođenih raketa i dr.

Navedeni pravci razvoja ratnog vazduhoplovstva, koji su usmjereni na dostizanje vrhunskih performansi aviona, omogućiće mu da se u strukturi oružanih snaga u budućnosti pojavi kao organizacijska i funkcionalna spona, na jednoj strani između zemaljske i kosmičke komponente oružanih snaga i, na drugoj strani, između supermodernog vazduhoplovstva i kopnenih i mornaričkih snaga.

U ovoj drugoj relaciji, tu svoju funkciju ostvariće sve većim stepenom integrisanja u druga dva vida. To se posebno odnosi na helikoptere i avijaciju kopnene vojske u cjelini. Time će ratno vazduhoplovstvo ujedno bitno utjecati na objedinjavanje borbenih dejstava, posebno na strategijskom nivou, koja se već za kraj ovog stoljeća projiciraju kao integralne vazdušno-kopnene, odnosno pomorsko-vazdušne bitke.

Postoji uska uzajamna veza i uslovljenost između vazduhoplovne tehnike i sredstava za protuvazdušnu odbranu. Razvoj avijacije za podršku, naročito lovačko-bombarderske, i borbenih helikoptera u strukturi kopnene vojske nametnuo je potrebu za usavršavanjem cjelokupnog sistema za protuvazdušnu odbranu — za blisku borbu protiv vazduhoplova i za protuvazdušnu borbu na malim, srednjim i velikim visinama. Tu se kombiniraju raketna i klasična sredstva.

Raketni sistemi za protuvazdušnu odbranu postali su jedno od glavnih sredstava te odbrane. Uvode se novi, savršeniji sistemi i usa-

vršavaju postojeći. Razvoj i usavršavanje tih sistema kretaće se, u osnovi, u dva pravca: na tehničko-tehnološkom planu, povećavaće se efikasnost dejstva na cilju, zaštita od elektronskog ometanja i ukupna otpornost na dejstva protivnika; na organizacijskom planu, svi elementi sistema čvršće će se povezivati u jedinstven organizacijski i funkcionalni sistem. Time će se višestruko povećati njegova efikasnost i mogućnosti odgovora na dejstva vazduhoplovnih snaga, koje će se, također, sve više povećavati. I na toj relaciji odnosa ofanzivnih i defanzivnih sredstava vodiće se i u budućnosti intenzivno nadmetanje, što će neprekidno podsticati razvoj i jednih i drugih.

Pomorska tehnika i tehnologija razvijale su se i razvijaju se dalje u skladu sa doktrinama upotrebe ratne mornarice u suvremenim ratovima, a taj razvoj je, opet, sa svoje strane, uticao na razvoj tih doktrina.

Ratne mornarice velikih sila, predviđene za dejstva i na velikim i na malim morima, pripremane su za trostruku funkciju i, suglasno tome, organizirane su i opremane tako da svaku od tih funkcija mogu uspješno ostvarivati odgovarajućim organizacijsko-funkcionalnim cjelinama. Prva od njih, o kojoj sam već govorio u dijelu o nuklearnim oružjima strategijske namjene, jeste ona koja ulazi u strategijske nuklearne snage kao njihova treća komponenta. Ona realizira prvu — globalnu strategijsku funkciju velikih ratnih mornarica na okeanskim prostranstvima i velikim morima. To su, uglavnom, podmornice nosači raketno-nuklearnog oružja, koje su, istodobno najmoderniji i rekao bih najelitniji dio pomorskih snaga velikih sila. One se i dalje moderniziraju u svakom pogledu, počev od uvođenja nuklearnog pogona, neprekidnog usavršavanja raketno-nuklearnih oružja do uvođenja najsuvremenije opreme za detekciju, identifikaciju ciljeva, navigaciju i, posebno, za održavanje veze i funkcioniranje sistema komandovanja posredstvom kosmičkih letjelica. Ono što je posebno važno istaći za ovaj dio pomorskih snaga jeste činjenica da je on u velikoj mjeri autonoman, osposobljen da za duže vrijeme dejstvuje bez neposrednog oslonca na baze na kopnu, da je veoma žilav i otporan na dejstva suprotne strane s obzirom na mogućnost dužeg ronjenja na velikim dubinama (čak i ispod zaleđenih morskih površina) i zahvaljujući njihovoj velikoj pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti. Drugim riječima, njihova sposobnost preživljavanja je velika i sa sigurnošću se računa da mogu, nakon prvog nuklearnog udara — jednostranog ili obostranog — uzvratiti taj udar jednom ili više puta. U tom smislu ta komponenta pomorskih udarnih nuklearnih snaga djeluje kao najuvjerljiviji činilac nuklearnog deterenta.

Druga organizacijsko-funkcionalna cjelina pomorskih snaga velikih ratnih mornarica, koja ostvaruje drugu funkciju predviđenu doktrinama velikih sila, a to je učešće u ograničenom nuklearnom ratu i u borbi za prevlast na moru, sačinjena je od podmorničkih i površinskih brodova, naoružanih raketno-nuklearnim sredstvima manje snage i klasičnim oružjima svih vrsta, posebno najsuvremenijim torpednim oružjem, tako da su osposobljene za vođenje svih vrsta pomorskih bojeva i operacija, posebno za protubrodsku i protupodmornička dejstva. U toj organizacijsko-formacijskoj cjelini pomorskih snaga u velikoj mjeri je integrirana i vazduhoplovna komponenta. Suglasno osnovnoj namjeni i funkciji, one su locirane regionalno, prema planu njihove upotrebe.

Treću komponentu, odnosno organizacijsko-funkcionalnu cjelinu pomorskih snaga čine snage opće namjene, koje su isto tako locirane regionalno, tako da su uvijek prisutne i mogu veoma brzo biti dovedene do „vrućih tačaka” aktuelnih kriza ili potencijalnih kriznih žarišta. Namijenjene su, prvenstveno, za vođenje konvencionalnih ograničenih (regionalnih i lokalnih) ratova, te za vojne intervencije i vršenje vojnih pritisaka putem demonstracije sile ili vršenjem pomorskih blokada. To su, upravo, one snage koje se u eventualnom ratu na jugu Evrope mogu očekivati u većem broju u Sredozemnom moru i u malim morima koja pripadaju sredozemnom bazenu.

Stepen vidovske integracije najpotpunije je ostvaren upravo u toj komponenti pomorskih snaga. U njoj su, pored površinskih i podvodnih plovnih objekata, veoma razvijene pomorske avijacijske snage, helikopteri, mornarička pješadija, pomorsko-diverzantske i druge snage. Udarnu snagu tih grupacija čine nosači aviona i helikoptera koji predstavljaju, u stvari, ploveće aerodrome. Njihova uloga neprekidno se povećava uprkos nekim ranijim predviđanjima da će ih pojava nuklearnog oružja i ratne tehnike eliminirati sa pozornice ratnih dejstava. O tome nedvojbeno govori i činjenica da se sve više orijentiraju na proizvodnju nosača aviona i helikoptera i one velike sile koje ih ranije nisu razvijale i proizvodile i koje su sa poduzrenjem gledale na njihovu efikasnost i mogućnost racionalne upotrebe u suvremenim ratnim uvjetima. Istina, i dalje postoje izvjesne razlike u gledištima na funkciju te vrste površinskih brodova. Te razlike se manifestiraju u koncepcijama njihovog razvoja, koje su u velikoj mjeri divergentne. Jedna od vodećih svjetskih vojnih sila razvija i dalje velike nosače aviona, druge velike površinske brodove i podmornice za kontrolu svjetskih mora. To znači da se osposobljava za borbu za prevlast na moru i pod njegovom površinom, radi: zaštite od dejstava protivničkih podmornica strategijske namjene; obezbje-

đenja strategijskog razvoja i manevra oružanih snaga preko okeana i u rubnim morima, i odbrane pomorskih komunikacija jednako značajnih za privredni život kao i za ratne operacije sopstvenih pomorskih snaga i snaga zemalja bloka, odnosno saveznika.

Druga od vodećih svjetskih vojnih sila razvija slične vrste brodova sa nešto drugačijim težištima i gabaritima. Težište joj je na podmornicama, a sve druge snage prvenstveno služe za obezbjeđenje njihovog strategijskog i operativnog razvoja i dejstava na morima i okeanima, odnosno ispod njihove površine.

Razumije se, te razlike proističu i iz različitosti geostrategijskog i općeg položaja pojedinih velikih sila, kao i usvojenih strategijskih doktrina.

U periodu do osamdesetih godina, paralelno sa uvođenjem vazduhoplovne komponente u flotne sastave, ubrzano se razvijao i proces usavršavanja naoružanja na bazi raketne tehnike i elektronike. Usavršene su i uvedene u naoružanje protuvazdušne, protubrodske i protupodmorničke rakete. U osamdesetim godinama znatno se intenzivira proces integracije raznovrsnog naoružanja i opreme u kompleksne višenamjenske borbene sisteme na istoj platformi. Uporedo s tim, sve brže se razvijaju i uvode u naoružanje elektronska i protuelektronska sredstva, sredstva proturaketne borbe, a sve više se instaliraju i robot-oružja, odnosno oružja robota. Rakete kao vrsta mornaričkog oružja po dometu, preciznosti pogađanja, brzini i razornoj moći dejstva postale su najefikasnije sredstvo ratne mornarice. Raketni princip se sve više primjenjuje i na artiljerijska i min-ska oružja.

Osnovna tendencija daljnjeg razvoja mornaričkog naoružanja i opreme je, u stvari, nastavak započetog procesa integriranja tog oružja sa vazduhoplovnim naoružanjem i opremom. Druga bitna tendencija je preovlađujući utjecaj raketnog principa na konstrukcije cružanih sistema i daljnji ubrzan razvoj elektronske osnove mornaričke opreme i sredstava za ofanzivna i defanzivna protuelektronska dejstva. Imajući u vidu te tendencije i bitna opredjeljenja globalnih strategija velikih sila, treba očekivati daljnji porast ofanzivne moći njihovih ratnih mornarica, naročito njihovih sposobnosti za izvođenje iznenadnih brzih pomorskih i pomorsko-desantnih dejstava u neposrednom sadejstvu sa vazдушnim desantima i kopnenim snagama na primorskim krilima. Za obezbjeđenje ukupne pokretljivosti oružanih snaga razvili su se već u drugom svjetskom ratu desantno-transportni brodovi i sredstva najrazličitijih gabarita i namjene. Zahtjevi za velikom pokretljivošću snaga na svim

rivoima — stratezijskom, operativnom i taktičkom — u savremenim uslovima doveli su do daljnjeg usavršavanja i specijalizacije tog potencijala ratnih mornarica.

U domeni tehničke modernizacije pomorskih snaga može se očekivati nešto umjerenije povećanje dometa, ali i znatno povećanje preciznosti, selektivnosti dejstava i razorne moći oružja. Uporedo sa tim, nastaviće se tendencija smanjivanja gabarita i mase mornaričkog naoružanja i opreme, pa i nekih vrsta brodova, posebno lakih raketnih i torpednih čamaca i patrolnih brodova (raketnih topovnjača). S obzirom na njihovu brzinu plovljenja, izrazite manevarske sposobnosti i mogućnost zaklanjanja u prirodnim i vještačkim skrovištima, te na povećanje dometa raketnog i efikasnost svih drugih vrsta oružja, ta vrsta pomorskih snaga (lake pomorske udarne snage) igraće sve veću ulogu u suvremenim pomorskim bojevima i operacijama, naročito na malim morima i, posebno, za povezivanje pomorskih i kopnenih dejstava kao jedinstvenih pomorsko-kopnenih operacija na moru, obalama i priobalju.

U okviru klasičnog naoružanja za protuvazdušnu odbranu težište je na povećanju brzine gađanja, preciznosti dejstva, gustine vatre na cilju i usavršavanju elektronske opreme.

Sredstva za rukovođenje i komandovanje biće razmatrana u posebnom poglavlju ovoga rada. Ovdje treba napomenuti da u strukturi vojne opreme svih armija svijeta sredstva za rukovođenje i komandovanje imaju naročiti značaj. Zasićenost jedinica elektronikom i sistemima veze je velika, pa je i sistem rukovođenja i komandovanja neophodno temeljito i intenzivno pripremiti za rad u takvim uvjetima. Osnovne tehničko-tehnološke inovacije sredstava za rukovođenje i komandovanje kreću se u pravcu opremanja komandi i štabova svih nivoa za brži i kvalitetniji prijem, obradu, selekciju i korišćenje sve većeg broja informacija i u pravcu povećanja otpornosti sistema rukovođenja i komandovanja na protuelektronska dejstva.

Protuelektronska dejstva sve više postaju jedan od glavnih sadržaja borbenih dejstava. U budućnosti to će biti još izrazitije. Stoga su razvoj, proizvodnja i primjena sredstava za neutraliziranje i obmanu protivnikovih sistema oružja koja rade na bazi elektronike veoma značajna tehničko-tehnološka i taktička djelatnost. Nije manje značajno ni spriječiti protivnika da utječe na normalno funkcioniranje sredstava u sistemu rukovođenja i komandovanja i upravljanja sistemima oružja i vatrom.

Budući da se protuelektronska dejstva izvode s kopna, mora i iz vazdušnog prostora, treba u vezi sa tim usavršiti i odgovarajuća teh-

nička sredstva. Za potrebe protuelektronskih dejstava proizvode se i opremaju posebni avioni i helikopteri. U sadašnjoj fazi razvoja tih sistema vrhunac je avionski radarski sistem za osmatranje iz vazdušnog prostora, javljanje i upravljanje borbenim dejstvima, poznat pod nazivom *avaks* sistem.⁵¹

Oprema za protuelektronska dejstva je složena i veoma skupa, a posebno ona koja treba da obezbijedi sigurno funkcioniranje sredstava u sistemu rukovođenja i komandovanja. To malim i nerazvijenim zemljama nameće izuzetno visoke budžetske troškove.

Na kraju izlaganja o pravcima razvoja konvencionalnog naoružanja treba zaključiti da je ono doživjelo pravi procvat u svim oblastima naoružanja. Fantastično je narasla njegova ubitačna snaga (u nekim oblastima oružja i do 100 puta), s tendencijom daljnjeg porasta razorne moći. To navodi na zaključak da se sve više briše granica između najsuvremenijeg konvencionalnog naoružanja za masovno uništavanje i nuklearnog oružja supermale snage, što ovom drugom povećava mogućnost primjene u lokalnim ratovima. Treba, također, uzimati u obzir činjenicu da su borbeni stroj, poredak i bojište zasićeni vatrom i vatrenim sredstvima, toliko da, bukvalno, nema nijedne tačke na bojištu koja nije istodobno višestruko tučena iz više oružja i oruđa. To preživljavanje na bojištu čini izuzetno složenim problemom. Moćnije i razornije konvencionalno naoružanje postaje sve efikasnije sredstvo vojne strategije (ne samo operatike i taktike). Na taj način ono vraća dio značaja koji je izgubilo s pojavom nuklearnog oružja i, na osnovu toga, nuklearne strategije.

Stanje i tendencije u razvoju suvremenih strategijskih koncepcija

U drugoj polovini dvadesetog stoljeća, u svjetskom strategijskom vrhu dogodile su se krupne promjene. Tradicionalne prvorazredne vojne sile sa starog kontinenta koje su se u dužem historijskom razdoblju međusobno borile za primat, postale su drugorazredne ili trećerazredne. Jedna od njih je još ranije, u prvom svjetskom ratu, propala. Međutim, u svim historijskim epohama do kraja druge polovine dvadesetog stoljeća u svjetskim strategijskim odnosima egzistirao je policentrizam, s povremenim iskakanjem pojedinih sila ispred ostalih. Poslije prvog svjetskog rata to mjesto je pripalo Francuskoj, koje joj je već na početku drugog svjetskog rata bilo ospore-

⁵¹ Airborne Warning and Control Systems — AWACS.

no na drastičan način. Za razliku od prethodnih historijskih epoha, od završetka drugog svjetskog rata u svjetskom strateškom vrhu bila su veoma izražena dva pola. Na suprotnim polovima stajale su, a i dalje čvrsto stoje, dvije supersile — Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez. Njihov primat kao supersila izražen je u svim mogućnim komponentama sile, posebno u vojnoj sili, a njihov utjecaj na svjetska zbivanja srazmjeran je njihovoj sveukupnoj ekonomskoj i političkoj, a naročito vojnoj moći.

Sudeći po iskustvima iz minulog razdoblja od četiri decenije i na osnovu već ispoljenih i jasno uočljivih tendencija u vojnoj politici i doktrinama dviju supersila, može se pouzdano tvrditi da će one i dalje imati najznačajniju ulogu, a time i odgovornost pred svijetom, u rješavanju svih bitnih pitanja koja se tiču mira i rata u globalnim, regionalnim i lokalnim razmjerama. Kako se sila u suvremenim uvjetima manifestira u veoma različitim oblicima, pa prema tome i sam fenomen rata, razumljivo je da će pojedinačni utjecaj te dvije supersile biti različit u raznim oblastima društvenog života, s obzirom na razliku u veličinama pojedinih činilaca njihove moći u najširem smislu.

U ekonomskoj sferi SAD izrazito su nadmoćne i one će nastojati da i u narednom periodu tu nadmoćnost zadrže. U tehničko-tehnološkom razvoju SAD takođe imaju izvjesnu prednost. To, međutim, neće bitno utjecati na odnos njihovih vojnih snaga, u kojima je već od kraja šezdesetih godina ostvarena približna ravnoteža. Mogućnosti SSSR-a za koncentraciju i usmjeravanje sredstava za vojne svrhe, uprkos slabijoj materijalnoj osnovi, također su znatne s obzirom na karakter svojinskih i produkcionih odnosa, koji omogućavaju koncentriranje i centraliziranje njegove ekonomske snage.

Otuda nije realno očekivati da će ijedna od supersila do kraja ovog vijeka ostvariti odlučujuću vojnu nadmoćnost, pa će, suglasno tome, i njihov utjecaj na vojno-politička kretanja u međunarodnim odnosima po intenzitetu biti, uglavnom, sličan onome kakav imaju danas.

S obzirom na to, može se pretpostaviti i razložno tvrditi da u skorije vrijeme neće doći do ozbiljnijih promjena u stratejskim odnosima na svjetskom planu, niti do suštinskih promjena u globalnoj politici i strategiji pomenutih supersila. To, međutim, ne treba shvatiti tako da neće biti pokušaja, pa i izvjesnih uspjeha, u osporavanju stratejskog bipolarizma, bilo u smjeru monocentrizma ili policentrizma. Stanje i odnosi u svjetskim relacijama već danas pokazuju da ta druga tendencija može imati izgleda na uspjeh, ako ne u bliskoj, a ono barem u daljnjoj budućnosti.

Osim toga, u suvremenim strategijskim odnosima javlja se još jedna, u prethodnim historijskim epohama nepoznata relacija. Nju bismo mogli označiti kao pojavu jedne kolektivne društvene i političke moći globalnog značaja, koja svoj izraz nalazi u pokretu nesvrstavanja. Taj pokret kao cjelina, a i njegove članice pojedinačno, nije vojna sila u tradicionalnom smislu riječi, mada njihovi ukupni vojni efekтиви nisu zanemarljivi. On je, međutim, neosporna autonomna politička i moralna snaga suvremenog svijeta pa, prema tome, i svjetska sila u najširem smislu riječi, koja ima svoju globalnu političku strategiju i koja bitno utječe a i dalje će, izvjesno je, bitno utjecati na pitanje rata i mira. Taj utjecaj može biti različitog intenziteta i s različitim posljedicama s obzirom na organizacijsko i akciono jedinstvo pokreta, ali u svakom slučaju pokret će bez sumnje utjecati na modificiranje odnosa u svjetskom strateškom vrhu, pa i na ponašanje svake pojedinačno uzete velike sile. Podrazumijeva se i utjecaj obrnutim smjerom.

S obzirom na to da svjetski strategijski odnosi u prošlosti nisu bili, a ni sada nisu jednostavni, kao što to može da izgleda na prvi pogled, veoma je teško predvidjeti kako će se oni ubuduće razvijati i uspostavljati. Razne prognoze o tome koje komuniciraju u svijetu mogu biti manje ili više osnovane, ali ne mogu pretendirati na egzaktnost, pa čak ni na približnu tačnost. Međutim, ono što je sasvim izvjesno već sada i što će biti sve izrazitija tendencija u budućnosti jeste naglašen značaj političke komponente u globalnim strategijama svih sila koje takvu strategiju konstituiraju i vode. To još ne znači da se bitnije mijenja poznati generalni odnos između politike i strategije kao eminentno hijerarhijski, ali znači, svakako, da se upravo preko političke komponente strategije politika i strategija sve više približavaju, međusobno prožimaju, da ne kažem da se u suvremenoj polemologiji one stapaju. U mirnodopskim uvjetima, koji su, kako sam već konstatirao, stanje permanentne krize, zbog čega se taj period može uslovno nazvati i periodom pripreme za rat, iz opće politike i na globalnom i na nacionalnom planu izdvaja se vojna politika kao njezin sastavni i nerazdvojni dio. U pokušaju da se pronikne u suštinu i tendencije razvoja suvremenih strategijskih koncepcija ona, vojna politika, postaje nezaobilazna, i to kako na relaciji opšta politika — vojna politika tako i na relaciji vojna politika — vojna doktrina. Te relacije su, razumije se, najuočljivije u odnosima između velikih sila i blokova i u razvoju njihovih strategijskih koncepcija, ali one egzistiraju i u politici i doktrini svake zemlje, nezavisno od njene veličine ili moći. Zbog toga se fenomen rata i vojni fenomeni uopće ne mogu izolovano, osim

iz metodičkih razloga u kontekstu konkretne analize, posmatrati bez veze sa političkim fenomenima i vladajućom političkom filozofijom uopće i svakog konkretnog nacionalnog društva.

U unutrašnjoj i spoljnoj politici vojna politika zauzima sve veći prostor i osvaja sve veći utjecaj. Prvi i osnovni razlog te pojave sadržan je u činjenici da je danas vojna sila neposredno postala faktor i oslonac (prethodnik ili pratilac) međunarodne ekonomske i političke ekspanzije.

Dva bitna elementa vojne sfere jačaju integraciju vojne politike u općoj nacionalnoj politici. Jedan od njih je nuklearni faktor. Njegovom pojavom, a pogotovo njegovim razvojem, smanjuje se interval za donošenje političkih odluka. Tako se politika sve više veže za nuklearnu komponentu, postaje zavisna od nje i prožeta njome. U istom smjeru djeluje i drugi faktor, a to je razvoj suvremene nenuklearne (konvencionalne) vojne tehnologije, koja rafinirano „potkrada” prostor politici, ili barem, „osvaja” sve širi prostor u njoj. Time politici nije preotet primat odlučivanja, ali je vojna politika postala nezaobilazna komponenta politike. To se najpotpunije očituje u nekim tendencijama suvremenih političkih koncepcija velikih sila, kao što su globalizam, blokovska podijeljenost, strateški bipolarizam i u odnosima politike i strategije kao cilja i sredstva.

Politički globalizam rađa strateški globalizam. To podrazumijeva zainteresiranost suvremenih globalnih strategija za sve prostore i strateške tačke na Zemljinoj kugli. Gradiranje interesa za pojedina područja može biti različito, a kreće se od manje ili više značajnih do područja od vitalnog interesa za pojedine velike sile. To implicira sukobljavanje njihovih strateških interesa u svim područjima svijeta, a perspektivno i u kosmosu. Sukob interesa može biti različitog intenziteta, već prema značaju određenih regiona za jednu i drugu stranu.

Staro je strateško načelo da se prema veličini cilja, koji proizilazi iz veličine interesa, određuju odgovarajuća sredstva. U ne tako dalekoj prošlosti ta sredstva su uglavnom bila vojna. U suvremenoj epohi, u kojoj se pojam sile proširuje po obimu i sadržaju, pruža se mogućnost izbora različitih sredstava. Jedanput to mogu biti vojna, drugi put nevojna ili kombinacija jednih i drugih. Razumije se, kad se čovjek nađe pred mogućnošću izbora, može i da pogriješi i da izabere kriva sredstva, odnosno da jedna apsolutizira a druga zanemari. Nešto slično se dogodilo sedamdesetih godina, kada su akteri jednih stratezijskih koncepcija posebno favorizirali nevojna, odnosno ekonomska sredstva, a u isto vrijeme, akteri drugih stratezijskih

konceptija izrazito su favorizirali vojna sredstva. U međusobnom sučeljavanju tih divergentnih strateških konceptija, koje su se u oba slučaja pokazale jednostranim, u krajnjoj konsekvenciji dobijeni su negativni rezultati, mada, na površini stvari, može izgledati kao da je svako ponešto dobio. U stvarnosti, svi smo mnogo izgubili. Gubitak se ogleda u napuštanju detanta kao, u postojećim okolnostima, jedino prihvatljive solucije miroljubivih odnosa i suradnje među državama i narodima, u zaoštavanju međunarodnih odnosa uopće, a posebno odnosa supersila, što je sve skupa dovelo do drugog „hladnog rata“, čija je cijena veoma visoka. Razumije se, to je u potpunoj suprotnosti sa suštinskim interesima međunarodne zajednice i svake njezine članice ponaosob. Budući da krajnosti nisu vrlina racionalnog odlučivanja i ponašanja, a najmanje u vojno-političkim odnosima, prirodno bi bilo očekivati izvjesne korekcije u suvremenim stratezijskim konceptijama u smislu uravnoteženijeg tretmana pojedinih stratezijskih sredstava i postupaka. Umjesto toga, ponovno se suočavamo sa krajnostima. One se ispoljavaju na dva načina: ili se čvrsto ostaje na ranijim jednostranim gledištima, ili se raniji stavovi radikalno mijenjaju. U ovom drugom slučaju riječ je o preferiranju vojnih sredstava, što se ogleda u orijentaciji na jačanju vojne sile, i to u takvom obimu koji nije zabilježen u modernoj političkoj historiji. Takvo ponašanje ima svoju vojnu i ekonomsku logiku. Vojna logika je jasna: teži se ostvarivanju vojne nadmoći, odnosno osporavanju te težnje sa suprotne strane. Ekonomska logika ogleda se u mogućnosti ostvarivanja visokih profita u vojnoj industriji kao jednoj od najpropulzivnijih industrijskih grana, i u cjelokupnoj ekonomskoj utakmici, budući je mogućnost ispoljavanja vojne sile uslovljena ukupnom ekonomskom snagom zemlje (bloka). Zbog toga se neki novi modaliteti vladajućih stratezijskih konceptija označavaju sintagmama koje znače sveukupno nadmetanje. U to je, svakako, ukalkulisan i dugoročan cilj — da se održi monopolan položaj pomoću superiornijih vojnih tehnologija. Taj cilj tangira ne samo trajno suprotstavljene strane već i nacionalne ekonomije unutar savezničkih koalicija.

Proglašavanjem odbrambenog interesa kao najvišeg zajedničkog (nadracionalnog) interesa i nametanjem vlastite superiornije tehnologije kojima se podređuju užii nacionalni interesi, objektivno se blokira tehnološki razvoj zemalja sa inferiornijom tehnologijom i, u krajnjoj liniji, one dovode u zavisn tehnološki položaj. To ne važi samo za vojnu tehnološku oblast već i za tehnologije uopće, budući da se najnovije tehnologije, kako je znano, najprije primjenjuju u proizvodnji naoružanja. Za ilustraciju tog odnosa mogu se uzeti već

ispoljene suprotnosti koje vladaju između razvijenih kapitalističkih zemalja na Zapadu. Naime, zemlje zapadne Evrope osjećaju sve veći pritisak američkog finansijskog kapitala i američke i japanske tehnologije. Tu se uočava još jedna relacija politike, u ovom slučaju njezine ekonomske komponente i vojne politike. Drugim riječima, odnos opšte i vojne politike nije uvijek neposredan već može biti posredovan ekonomskom, socijalnom, kulturnom i naučnom politikom.

Neposredniji odnos između globalne politike i vojne politike, kao njezinog dijela, ogleda se u tendenciji *strateškog bipolarizma*, koji bi htio da negira svaki policentrički odnos u svjetskom strateškom vrhu. Tu tendenciju hrani politika, blokovske podjele svijeta i širenje blokova i njihovih sfera utjecaja. Kao strateški međucilj takve politike trebalo bi da bude potpuna podjela čovječanstva na dva suprotna pola. Njezine aspiracije se tu ne zaustavljaju. Krajnja konsekvencija blokovske podjele svijeta, odnosno strateški bipolarizam, trebalo bi, prevladavanjem jednog od suprotnih polova, da dovede do strateškog monocentrizma. To bi praktički značilo osvajanje pozicije svjetskog gospodara i apsolutnog, nespornog arbitra u međunarodnim odnosima. Ta tendencija, ma koliko bila snažna, nema realne izgleda na uspjeh. Protiv nje rade mnogi objektivni i subjektivni faktori, između ostalih i pokret nesvrstavanja koji je, kako sam već konstatirao, autonomna globalna politička i moralna snaga suvremenog svijeta. Osim toga, naročito u posljednje vrijeme, začinje se i izrasta, u samom krilu te opštije tendencije, jedna posebna, u osnovi potpuno suprotna tendencija, tendencija strateškog policentrizma. U tom pogledu, veoma indikativno je ponašanje nekih već formiranih centara ekonomske i vojne moći, pojave političkog regionalizma i, s tim u vezi, diverzifikacije vojne moći. Uporedo sa tim procesima, odvija se i proces multipliciranja nacionalnih država s pretenzijama na afirmaciju svog nacionalnog i kulturnog identiteta.

Sve to upućuje na zaključak da se ove suprotne tendencije na vojno-političkom planu u perspektivi mogu potrijeti, ili se barem ova negativna tendencija može bitno ograničiti. Drugim riječima, djelovanjem faktora integracije svijeta na demokratskim osnovama, dokidaće se uvjeti koji su prouzrokovali nastanak vojnih blokova. Prema tome, ne radi se o mehaničkom ukidanju blokova, već o ukidanju uvjeta koji su i doveli do njih. Ovdje je bitno da se uoči da faktori mijenjanja tih uvjeta počinju da djeluju i u samim blokovima.

Tendencije u razvoju suvremenih vojnih doktrina

Osnovne tendencije u razvoju suvremenih vojnih doktrina primarno su uvjetovane naprijed istaknutim obilježjima globalnih političkih i strategijskih koncepcija i ukupnim tehničko-tehnološkim dostignućima u proizvodnji naoružanja i ratne tehnike. U stvari, vojne doktrine su u neposrednoj funkciji ostvarivanja ciljeva i opredjeljenja globalne strategije. Ali to nisu i jedini činioci koji određuju sva bitna svojstva neke ratne doktrine. U tome igraju značajnu ulogu iskustva iz minulih ratova, tradicije (najčešće negativne) i vojna misao koja uvijek zadržava ponešto od starih, prevaziđenih škola i učenja. Na primjer, francuska bošovska škola koja je bila djelotvorna u prvom, skupo je koštala tu, do tada vodeću vojnu silu, u drugom svjetskom ratu. Riječ je o shvatanju odbrane kao jačeg vida strategijskih dejstava.

Kao što je poznato ona je to doista i bila sve dotle dok je vatra bila jača komponenta manevra od pokreta, što nije bio slučaj u drugom svjetskom ratu. Zbog toga je to učenje o odbrani kao jačem vidu borbenih dejstava na spektakularan način negirano doktrinom „munjevitog rata” kao vatre koja se kreće. Pod uticajem iskustava u primjeni te doktrine u drugom svjetskom ratu, sve suvremene doktrine su ofanzivne, pa i neke koje nemaju neophodnih pretpostavki za to. Ali, većina je onih koje imaju realnu osnovu i koje su primarno određene aktuelnim uslovima i ciljevima, prije svega svojstvima suvremenih političkih koncepcija.

Strateški globalizam kao jedno od osnovnih obilježja suvremenih strategijskih koncepcija velikih sila uslovljava ofanzivnost njihovih vojnih doktrina. Ofanzivnost vojnih doktrina podgrijevaju i postignuti rezultati u proizvodnji ofanzivnih oružja i ratne tehnike, mada se taj odnos može i obrnuto posmatrati. Činjenica da je jedna doktrina ofanzivna ne znači istodobno i obavezno da se uvijek radi i o agresivnoj vojnoj doktrini. Agresivnost, prije svega, odnosi se na društveno-političku sadržinu vojne doktrine, a što je povezano sa političkom filozofijom njezinih nosilaca. Ofanzivnost kao princip strategije u izvršenju, tj. kao način njezinog izvršenja, znači zagovaranje strategijske ofanzive kao težišnog oblika strategijskih dejstava, kojem su podređene i ratne pripreme. Strategijska defanziva dopušta se samo kao mogućnost, i to kao privremeni ili iznuđeni oblik strategijskih dejstava. U kontekstu načela ofanzivnosti, većina suvremenih vojnih doktrina, prije svega velikih sila, predviđa prenošenje ratnih dejstava na teritoriju protivnika još na samom početku rata. To doktrinarno opre-

djeljenje materijalizira se u modalitetima strategije tzv. isturene odbrane, što je, nema sumnje, nekim suvremenim vojnim doktrinama dalo ne samo ofanzivna već i izrazito agresivna obilježja, budući da je takva strategija u suštini identična strategiji preventivnog rata, koja može biti čista špekulacija, ali u nuklearnoj eri i izvor dilema oko toga ko će prvi upotrijebiti nuklearna sredstva i oko preživljavanja prvog udara uz očuvanje sposobnosti za uzvratni udar.

Drugo bitno svojstvo suvremenih doktrina i u nuklearnoj i u konvencionalnoj verziji jeste visok intenzitet i brzina borbenih dejstava na svim nivoima ratne vještine. I u tom svojstvu suvremenih doktrina prepoznaje se nasljeđe iz doktrine „munjevitog rata” koju su najprije Nijemci, a kasnije i saveznici iz Antihitlerovske koalicije veoma uspješno demonstrirali. U stvari, u suvremenim modalitetima te doktrine, brzina dejstava dovedena je do krajnjih konsekvencija. Teži se ubrzanju borbenih dejstava i ratnog procesa u cjelini do te mjere da se poklope početni i završni period rata, pri čemu se teži da prva bitka bude i posljednja, odnosno da poprimi značenje rješavajuće bitke. U kontekstu takve koncepcije prve bitke treba sagledavati i značaj prvog udara, prije svega nuklearnog, i problem zaštite od tog udara, kako bi se očuvala sposobnost za kontraudar. Sve suvremene vojne doktrine najozbiljnije se bave tim problemima, tražeći rješenje kako da se što bezbolnije preživljava i početni udar i sačuva glavna snaga, tim prije i tim više što prvi udar protivnika može biti iznenađan i zato neizbježan. Rješavanju tog strategijskog problema do sada su bili, a tako će biti i ubuduće, podređeni različiti modaliteti doktrina. Bez obzira na to što se one u različitim zemljama različito nazivaju, u suštini se radi o varijacijama doktrina u rasponu od masovne odmazde do elastičnog odgovora ili dozirane upotrebe snage i sredstava uz sporiju ili bržu eskalaciju ratnih dejstava do krajnjih granica. U osnovi ove prve stoji strategija zastrašivanja, a u osnovi druge strategija odvrćanja i podizanja praga eskalacije.

Ta dva modaliteta doktrine nuklearnog rata variraju, zavisno od globalnog odnosa snaga. Doktrina nuklearne odmazde računa sa nadmoćnošću i podrazumijeva neuzdržavanje od prve upotrebe. Konvencionalna verzija te doktrine koja se označava kao doktrina nerane upotrebe nuklearnog oružja ili doktrina konvencionalnog uzvratnog udara, takođe računa sa izrazitom nadmoćnošću, ali ne u nuklearnom već u kvalitativno novim vrstama konvencionalnog oružja, koja se mogu razvijati i proizvoditi na bazi novih tehnologija.

Iako ima izvjesnih razlika u klasifikaciji ratova, većina suvremenih vojnih doktrina velikih sila suglasne su da je opći termonuklearni rat mogućan, ali ne i neizbježan. Protiv toga rata djeluje čitav

niz limitirajućih faktora, a prije svih balans vojne moći, posebno u nuklearnim snagama strategijske namjene. Osim regionalnih i lokalnih ratova konvencionalnog tipa, u suvremenim vojnim doktrinama, nezavisno od toga da li se javno zagovara ili poriče mogućnost ograničenog nuklearnog rata, sa takvim ratom se računa i s njim u vezi planiraju odgovarajuće ratne pripreme.

Ratna dejstva se predviđaju i planiraju u svim ambijentima — samostalno i objedinjeno — na kopnu, moru i u vazdušnom prostoru, a u perspektivi i u kosmosu, uz stalno proširivanje ratnih procesa, kako u prostornom smislu tako i u pogledu angažiranja snaga i sredstava, što će ih i kao makro i mikro pojave činiti sve izrazitije totalnim pojavama. Prema tome, suvremene operacije karakteriziraće velike razmjere, stalno izraženi manevar grupacija oružanih snaga, visoki intenzitet ratnih dejstava, veoma brzo trošenje snaga i sredstava, nagle i brze promjene strategijske i operativne situacije, integriranost dejstava svih vidova oružanih snaga, vertikalni manevar i istovremeni udar po čitavoj dubini operacijske zone, pa i ratišta.

Kao posebna vrsta rata u suvremenim doktrinama se razrađuje a u praksi neprekidno vodi tzv. specijalni rat, bilo kao sastavni dio oružane agresije ili kao relativno samostalan strategijski sistem.

Osnovna opredjeljenja suvremenih vojnih doktrina materijaliziraju se odgovarajućom koncepcijom i rješenjima u organiziranju i tehničkoj modernizaciji oružanih snaga, kao i u načelima njihove borbene upotrebe, odnosno u odgovarajućoj ratnoj vještini. U strukturi suvremenih oružanih snaga, bez obzira na neminovne razlike među njima i bez obzira na različitost u njihovom društvenom karakteru i ulozi, mogu se uočiti slični ili identični elementi. Oružane snage onih zemalja koje raspolažu nuklearnim oružjem u osnovi sadrže dvije komponente — nuklearnu i konvencionalnu. Posmatrano prema vidovima, razlikuju se četiri, odnosno pet vidova — kopnena vojska, ratna mornarica i ratno vazduhoplovstvo, strategijske raketno-nuklearne snage i protuvazdušna odbrana. Prema namjeni, oružane snage velikih sila se dijele na snage namijenjene globalnom ratištu (strategijske) i snage namijenjene regionalnim ratištima i vojištima (operativno-taktičke). Strategijske snage su načelno trilateralno komponirane — raketno-nuklearne, avijacijske i pomorske nuklearne udarne snage. Te snage koncentriraju ogromnu ubojnu i razornu moć. Organizirane su tako da obezbijede prvi, odnosno uzvratni udar. U tom strateškom triangu, globalne raketno-nuklearne snage služe za nanošenje prvog, a strategijski bombarderi i podmornice — nosači nuklearnih projektila prvenstveno za uzvratni, odnosno ponovljeni (drugi, treći ...) udar.

U kopненоj vojsci integrišu se vidovi i rodovi na operativnom i taktičkom nivou, i već se u miru stvaraju namjenski sastavi koncipirani tako da mogu voditi autonomna dejstva za što duže vrijeme.

Posebna pažnja u većini doktrina velikih sila pridaje se *snagama za brze intervencije*, čime se ofanzivnosti suvremenih vojnih doktrina daje poseban pečat. Integritetnost tih snaga sa specijalnim snagama svih vrsta ukazuje na doktrinarno opredjeljenje pojedinih velikih sila prema kojem se, radi ostvarivanja političkih i vojnih ciljeva u pojedinim regionima, namjeravaju voditi specijalne operacije i u miru, uz stalnu prijetnju eskalacije rata. Razumije se, specijalne snage služe i za vođenje intenzivnih specijalnih dejstava u ratu u sklopu ratnih procesa uopće.

Oružane snage većine velikih sila još u miru imaju razvijen veoma jak prvi strategijski eše'on, sa tendencijama njegovog daljnjeg kvalitativnog jačanja. Time se znatno skraćuje vrijeme mobilizacije i obezbjeđuje brzina aktiviranja oružanih snaga prema planovima njihove upotrebe i po ukazanoj potrebi. Pored toga, neke velike sile uspjele su da na teritoriji svojih saveznika, a to znači na potencijalnim ratištima i vojištima, obezbijede vojne baze u kojima drže vojnu opremu i ratnu tehniku, a u nekim slučajevima i cijele jedinice i komande ili njihove dijelove. Tendencija je daljnje povećanje broja i kapaciteta vojnih baza u svim dijelovima svijeta, a uporedo s tim ulažu se i naponi za povećanje strategijske pokretljivosti oružanih snaga. To se postiže na dva načina: povećanjem vazdušno-transportnih i pomorsko-transportnih kapaciteta i formiranjem snaga za brze intervencije, o čemu je već bilo riječi.

Stalna tehnička modernizacija oružanih snaga u funkciji je povećanja njihove vatrene i udarne moći, manevarske sposobnosti i visokog stepena borbene gotovosti. S obzirom na svoju strukturiranost i stepen mehanizacije, suvremene oružane snage su veliki potrošač raznovrsnog materijala i pogonskog goriva, što ih čini izuzetno ovisnim o razvijenoj infrastrukturi i izvorima snabdijevanja, te veoma osjetljivim na sve vrste protivdejstva. Ako se ta činjenica poveže sa visokim stupnjem utroška svih resursa u ratnim dejstvima, što se već manifestuje u suvremenim ratovima, a to se još više očekuje u budućnosti, onda se uočava jedna zakonomjerna tendencija: što su oružane snage na višem tehničko-tehnološkom nivou, to je njihova vezanost za infrastrukturu jače naglašena, a samim tim i mogućnost ugrožavanja i narušavanja njihove borbene sposobnosti u ratnim dejstvima na tuđoj teritoriji povećana. Pored ostalih, i to je jedan od ograničavajućih činilaca slobode vojne akcije, o čemu inače suvremene vojne doktrine sve više moraju voditi računa. Osvaja-

nje i proširivanje tog prostora obezbjeđuje se kombiniranjem manevra na unutrašnjem planu (odgovarajuće vojne akcije) i na spoljnjem planu (odgovarajuće operacije na diplomatskom planu).

Doktrine tipa općenarodnog odbrambenog rata ili narodnooslobodilačkog i revolucionarnog rata, pokazale su se u dosadašnjoj, ne samo našoj, ratnoj praksi nadmoćnim nad već klasičnom doktrinom „munjevitog rata” i njezinim suvremenim modalitetima. U tom smislu ona je optimalan odgovor na sva suštinska pitanja odbrane našeg društva, i kao takva sve više dobija univerzalno značenje, što će se jasno uočiti već u narednom poglavlju, u kojem se analiziraju iskustva suvremenih ratova.

Neka obilježja vojno-političkog položaja SFRJ

Kao integralni dio svjetske zajednice, Jugoslavija zakonomjerno prima na sebe sve negativne i pozitivne ekonomske, političke, kulturne i vojne utjecaje koji proizilaze iz odnosa koji se u toj zajednici uspostavljaju i odnosa u koji ona stupa sa članicama svjetske zajednice. Zbog toga pri procjeni vojno-političkog položaja SFRJ treba uzimati u obzir sva bitna obilježja suvremenih međunarodnih, a naročito vojno-političkih odnosa, kao i perspektivu njihovog daljnjeg razvoja i utjecaja na bezbjednost naše zemlje.

Utjecaj vojno-političkih odnosa u svijetu na bezbjednost naše zemlje ispoljavaće se u perspektivi, u osnovi, na tri načina: (1) kao odnosi supersila prema nama kao socijalističkoj samoupravnoj i nesvrstanoj zemlji i prema geostrategijskom prostoru koji zauzima naša zemlja; (2) kao ukupni vojno-politički odnosi koji se uspostavljaju u regionu Evrope, Sredozemlja i na južnoevropskom vojištu, i (3) kao splet ukupnih odnosa na Balkanu i neposredno u našem susjedstvu.

Jug Evrope je posebno interesantan za obje supersile. Na njemu se, izvjesno je, ukrštaju njihovi strateški interesi, zbog čega svaka od njih nastoji u tom regionu obezbijediti dominantni utjecaj. Ta se činjenica tiče i naše bezbjednosti. Uopće je povećana zainteresiranost supersila za prostor Balkana.

Dugotrajna i duboka kriza na Bliskom istoku, stalno pogoršavanje odnosa u širem regionu Sredozemlja i povremene krize na tom prostoru, sporovi i neriješena pitanja i problemi među pojedinim balkanskim državama i otvorene ili prikrivene teritorijalne i druge aspiracije nekih naših susjeda prema Jugoslaviji čine realan kompleks uvjeta koji određuje naš ukupni regionalni vojno-politički položaj u

Sredozemlju i na Balkanu. Nepovoljni odnosi u širem okruženju nepovoljno utječu i na našu bezbjednost i nezavisnost. Sve to, razumije se, treba posmatrati u kontekstu širih odnosa u današnjoj Evropi, osobito na njezinom južnom krilu, i neodvojivo od međunarodnih odnosa supersila i vojnih blokova u Evropi i na prostoru Balkana.

Poznato je da su u Evropi koncentrirane najjače vojne snage oba bloka, i da se u tom regionu neprekidno nagomilavaju novi vojni efekтиви radi postizanja prednosti, odnosno odgovora protivničkom bloku u okviru globalnog nadmetanja u vojnoj sili. U širem regionu Sredozemlja konstantno se održavaju ratna žarišta i izazivaju nova, pri čemu se vrši snažan pritisak na nesvrstane zemlje da bi se vezale za blokove i dovele u zavisen položaj.

I na Balkanu, koji se tradicionalno smatra potencijalnim kriznim žarištem, situacija je posljednjih godina pogoršana. Dijelom zbog nekih sporova i problema u odnosima između pojedinih balkanskih zemalja, a dijelom i izbog toga što se to područje smatra nedovoljno definiranom zonom strateških utjecaja supersila, osim u zemljama koje pripadaju jednom ili drugom bloku.

Vitalni interes Jugoslavije je njegovanje dobrosusjedskih odnosa i saradnje sa svim našim susjedima na principu reciprociteta i nemiješanja u unutrašnje stvari. Naše je trajno opredjeljenje da svakoj zemji treba prepustiti da sama rješava svoje unutrašnje odnose u skladu sa vlastitim usvojenim konceptom društvenog razvoja. Na tim osnovama smo gradili i u budućе ćemo graditi i naše odnose prema Albaniji, koji su sada, ne našom krivicom, na vrlo niskom nivou. Razumije se, ni nama ni Albaniji takvo stanje međusobnih odnosa ni malo ne odgovara. Sve eventualne blokovske opcije koje bi išle za tim da bitno promijene vojno-politički položaj ovog našeg susjeda imale bi brojne negativne posljedice na međubalkanske odnose, a izvjesno je da bi to moglo izazvati i nesagledive negativne posljedice i poremećaje u odnosima supersila na regionalnom i globalnom planu.

Prilikom razmatranja odnosa na jugu Evrope, treba uzimati u obzir i činjenicu da je nezavisna i nesvrstana Jugoslavija faktor mira i bezbjednosti na Balkanu i u Evropi, i da je, kao takva, bitan faktor regionalnog balansa vojne i ukupne moći.

Pri razmatranju vojno-političkog i geostrategijskog položaja Jugoslavije u Evropi, Sredozemlju i na Balkanu treba posebno uzimati u obzir već konstatiranu činjenicu da su u Evropi najneposrednije konfrontirana dva vojno-politička bloka i da njihovo ubrzano naoružavanje i nadmetanje u vojnoj sili čini okosnicu njihovih među-

sobnih odnosa kako na evropskom kontinentu tako i u globalnim razmjerama.

Neposredna zainteresiranost velikih sila i vojnih blokova za prostor Jugoslavije, u osnovi, proizilazi iz činjenice da Jugoslavija, praktički, razdvaja snage blokova na južnom krilu evropskog ratišta, pa se objektivno svojim položajem smješta na glavnim operativno-strategijskim pravcima obostranih dejstava u slučaju eventualnog međublokovskog ratnog konflikta. Naš prostor dobija na značaju po mjeri jačanja uloge pomorskih snaga blokova i težnje za izravnavanjem njihovog položaja na Sredozemlju.

S tim u vezi je i veoma izražena tendencija „kontrolirane konfrontacije” i na tlu Evrope, posebno na njezinom južnom dijelu, koja se uklapa u opštiju tendenciju daljnjeg pogoršavanja odnosa između supersila i blokova. To se, izvjesno je, može nepovoljno odraziti na mir u Evropi, a time i na bezbjednost naše zemlje. Prije svega, ima malo izgleda da uspiju rasprave o bezatomskim zonama na svakom dijelu evropskog prostora — u Skandinaviji, na centralnom evropskom vojištu i na Balkanu, pri postojećim odnosima zaoštrenosti i nepovjerenja i postavljenim stratejskim ciljevima da se izrade kompleksni vojni sistemi na svim nivoima — od stratejskih do taktičkih, i da se sav prostor iskoristi za razmještaj dijelova ogromnih vojnih sistema. Zato i zagovaranje bezatomskih zona u jednom ili drugom dijelu Evrope treba prvenstveno vidjeti kao ustupak miroljubivim i demokratskim pokretima i zemljama, prije svega, neutralnim i nesvrstanim, koje žele dobre međususjedske odnose, ali i kao olakšanje sopstvene i otežavanje protivnikove stratejske pozicije.

Prostor na kojem se nalazi naša zemlja izuzetno je značajan za svaki mogući ratni slučaj u Evropi, pogotovo u njezinom centralnom i jugoistočnom dijelu ratišta. Kao što je znano, svi značajni pravci iz istočnog Sredozemlja i sa Apeninskog poluotoka ka Panonskoj niziji i dalje prema srednjoj Evropi vode preko našeg prostora. I obratno — pravci iz Panonske nizije i dunavskog porječja prema istočnom Sredozemlju i Apeninskom poluotoku, vode preko Jugoslavije, koja zauzima središnji položaj na Balkanu. Još je značajnija činjenica da se tim pravcima stiže na Bliski i Srednji istok. Prema tome, svaka ratna situacija, u užem i širem regionu, koja prerasta lokalne razmjere nameće probleme našoj odbrani. Neki od njih mogu biti tako delikatni da se postavljaju kao problem odbrane od direktne agresije na zemlju, njezin državni integritet i revolucionarne tekovine, a drugi nas mogu dovoditi u položaj da se borimo protiv korišćenja našeg prostora kao tranzitnog prostora, oslon-

ca, odnosno prostora za baziranje snaga, što je jednako borbi za državni suverenitet i samostalni međunarodni položaj. U tom smislu za nas je veoma poučna nedavna prošlost, kako neposredno pred napad na Jugoslaviju 1941. godine tako i u zadnjem periodu drugog svjetskog rata.

U eventualnom ratu širih ili najširih razmjera na evropskom tlu nemamo nikakvih iluzija o tome da bi naš prostor za duže vrijeme mogao ostati izvan takvog ratnog konflikta, ako ni zbog čega drugog ono zbog značaja jugoslovenskog prostora u kontekstu kopnenih i vazduhoplovnih operacija. Jer, njezinim kopneno-pomorskim i vazdušnim prostorom prekinuta je fizička veza na južноеvropskom vojištu između snaga raspoređenih na njemu, kao i veza ovih sa snagama na centralnom evropskom vojištu.

Operacije velikih razmjera između blokovskih zemalja u Evropi brzo bi dovele do potrebe da se širokim manevrom na bokovima zaustave prodori protivnika s jedne ili druge strane, a Sredozemlje i jug Evrope bi na svom zapadnom, kao i na jugoistočnom dijelu, bili zahvaćeni tim operacijama koje bi ugrožavale i naš prostor. Manevar preko Balkana, a to znači, prije svega, preko našeg prostora, i u jednom i u drugom pravcu jedna je od vjerovatnih varijanti obostраних strategijskih dejstava blokova. Balkanske zemlje, a posebno naša zemlja, koja je smještena na središnjem i najvažnijem dijelu Balkanskog poluotoka i njegovom spoju sa srednjom i istočnom Evropom i sa Sredozemljem i njegovim najvažnijim operativnim osloncem, o toj varijanti moraju neprekidno voditi računa.

Strategija isturene odbrane javila se odmah iza formiranja vojno-političkih blokova, a u sadašnjem trenutku ponovo se reafirmira. Ona je uvijek imala širi značaj i polazila je od mogućnosti međunarodnih sukoba, ali su uzimane u obzir i uže teritorijalne pretenzije na prostor Jugoslavije, koje su opravdavane „historijskim”, „etničkim” ili nekim drugim „pravima”. Prihvatanjem različitih strategijskih doktrina mijenjao se i značaj „isturene odbrane”, ali nikada nije sasvim uklonjena iz strategijskih planova.

S obzirom na našu poziciju, koja je određena činjenicom da se nalazimo između dva vojno-politička bloka, strategija isturene odbrane bilo koje strane koja bi računala sa posijedanjem dijela naše teritorije radi eventualnog poboljšanja svog geostrategijskog položaja prema glavnom protivniku, direktno bi predstavljala akt oružane agresije na našu zemlju, na njezin teritorijalni integritet i državni suverenitet. Naša su odlučna opredjeljenja u tom pogledu jasna i precizno formulirana u najvažnijim političkim i svim doktrinarnim dokumentima. Potencijalni agresori bi, pored toga, morali vo-

diti računa i o odnosima između velikih sila i blokova koji bi se u takvom slučaju mogli ozbiljno iskomplikirati sve do otvorenog ratnog konflikta.

Ako bi se, ipak, u očekivanju jednog šireg sukoba u Evropi, na Balkanu i u Sredozemlju prišlo realiziranju „isturene odbrane“, strana koja bi to učinila bila bi agresor, i naša odbrana bi joj se svim svojim snagama suprotstavila. Realno bi se moglo očekivati da druga strana u takvoj situaciji podrži našu odbranu na način koji bi naša zemlja mogla prihvatiti i ocijeniti interesom kako svoje odbrane od neposredne agresije tako i dugoročne odbrane svih osnovnih ustavnih rješenja, koja nikakvim ratnim savezništvom ne bi mogla biti dovedena u pitanje.

U slučaju eventualne lokalne agresije, „isturena odbrana“ bi se planirala prema ukupnom cilju agresora, koji bi se minimalno poklapao s teritorijalnim pretenzijama na dijelove naše zemlje, koje, na žalost, u nekim slučajevima egzistiraju. Međutim, nas lokalna agresija, s obzirom na snagu i realne odbrambene mogućnosti naše zemlje, ne bi mogla ozbiljno ugroziti, niti bi agresor imao realnih izgleda da ostvari svoje ograničene ciljeve. Zbog toga se agresija s radikalnim ciljem može razmatrati kao hipotetička mogućnost koja bi podrazumijevala angažiranje jačih blokovskih snaga. Sve pretpostavke o podjeli interesnih sfera na našem prostoru bile su i ostale nerealne, nezavisno od promjena u odnosima među blokovima i velikim silama koje su nastajale u Evropi i u svijetu i u njihovim odnosima prema Jugoslaviji. Razlozi za to su jasni: prvo, odlučnost naših naroda i narodnosti da to ne dozvole i, drugo, što je to objektivno bilo nemoguće s obzirom na geostrategijski položaj naše zemlje u južnoj Evropi, na Balkanu i u Sredozemlju i, s tim u vezi, na divergentne interese velikih sila i blokova u odnosu na naš prostor. Međutim, to ne znači da Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, kako u toku stvaranja za vrijeme narodnooslobodilačkog rata tako i u čitavom periodu svoje poslijeratne izgradnje i razvoja, nije bila objekat agresivnih pritisaka najrazličitijih oblika, većeg ili manjeg intenziteta, s ciljem da se dovede u zavisen položaj, da se preusmjeri njezin društveno-politički i društveno-ekonomski sistem, skrene njezina nesvrstana opredeljenost u „korito“ blokovske politike i oslabi samostalna i stabilna međunarodna pozicija. Naprotiv, ona je neprestano bila izložena pritiscima kao što je to i sada i kao što će, vjerovatno, biti i u budućnosti, osim drugih razloga i zbog njezinog geostrategijskog položaja.

Svi ti raznovrsni pritisci i destruktivne, otvorene ili prikrivene subverzije prema našoj zemlji ne samo što nisu postizali željene

ciljeve, već su uvijek donosili kontraprodukt — još čvršće naše jedinstvo, odlučnost i dosljednost u sprovođenju stratezijskih opredjeljenja u unutrašnjem razvoju i nezavisnom spoljopolitičkom djelovanju. Jugoslavija je ostala ono što jeste i u uslovima kada je to našim neprijateljima, a i mnogim prijateljima, izgledalo gotovo nemoguće. Naši narodi i narodnosti izdržali su sve pritiske i savladali sve teškoće jer su branili svoje zajedničke životne interese: fizički opstanak, slobodu, nezavisnost, svoj društveno-politički sistem i društveno-ekonomski progres.

Budući da je Jugoslavija na dijelu evropskog kontinenta gdje se snažno ukrštaju interesi velikih sila, ona je poprište svih oblika specijalnog rata i mogućni objekt oružane agresije u odgovarajućim regionalnim ili svjetskim vojno-političkim i vojnostratezijskim okolnostima u kojima bi mogla biti upotrijebljena i nuklearna borbena sredstva. Stoga veoma budno i sa velikom pažnjom pratimo, analiziramo i procjenjujemo razvoj međunarodne vojno-političke situacije u cjelini, posebno u našem širem i užem vanjskom okruženju. Našem pogledu ne može promaći i ostati neapaženo stalno isticanje potrebe za jačanjem oružanih snaga oba bloka na njihovom jugoistočnom krilu, odnosno na južnoevropskom vojištu. Svakako, to je u direktnoj vezi i sa stanjem na Bliskom i Srednjem istoku, ali se to itekako tiče odbrane i svih zemalja na jugu Evrope i u Sredozemlju.

Prošlost je nedvosmisleno potvrdila da su osnovni stubovi našeg odbrambeno-zaštitnog sistema — bratstvo, jedinstvo i zajedništvo naših naroda i narodnosti, zasnovani na njihovoj jednakosti i ravnopravnosti, socijalističkom samoupravnom društvenom uređenju i nesvrstanoj spoljnoj politici. Učvršćivanjem i razvijanjem upravo tih vrijednosti našeg društva uspješno smo rješavali i sve unutrašnje teškoće na koje smo nailazili. Te činjenice svjesni su svi naši radni ljudi i građani. Stoga su društvena svijest i opredijeljenost radnih ljudi i građana Jugoslavije, uz neophodne materijalne pretpostavke, opremljenost i osposobljenost svih subjekata društva za odbranu i zaštitu, postali objektivno najznačajniji faktor njezine odbrambeno-zaštitne sposobnosti i garancije da će se uspješno savladati sve teškoće u društvenom razvoju zemlje.

Odbrambeno-zaštitni interesi nalažu maksimalno angažiranje svih snaga našeg društva u otklanjanju subjektivnih slabosti i objektivnih teškoća. Uporedo s tim, ubuduće treba još brže jačati odbrambeno-zaštitnu moć zemlje realiziranjem koncepcije općenarodne odbrane i društvene samozaštite u svim strukturama društva i moderniziranjem naših oružanih snaga prema našim osnovnim doktrinarnim opredjeljenjima.

SUMMARY

STATE OF AFFAIRS AND BASIC TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY FACTOR IN THE WORLD

Our epoch is characterized by deep social transformation processes, crises and conflicts. Irreconcilableness of contrarities of contemporary world shows the gravity of the world crisis and the uncertain prospects for its being overcome. What is to be expected, however, is that, in spite of the deep crisis of capitalism and of significant results attained in the struggle for progressive changing of the world, nations will continue to be confronted with all sorts of hegemonistic actions of global or regional dimensions and will therefore need to ever more determinately resist attempts at limitation of their independence and sovereignty.

Implications of the development of general technology on the development of military technology and on problems of defence in contemporary conditions and in conditions that may prevail in a foreseeable future are reviewed. Possible impacts of the development of technology to the defence policies and global strategy are considered, whereat is pointed out that the development of technology is becoming an effective instrument for exertion of pressures and for domination and hegemony on the part of developed countries over the developing ones.

The author dwells upon new developments in the field of improvement of armaments and military equipment and concludes that the acceleration of development of technology has, by improvement of combat systems and their production, introduced, both directly and indirectly, many revolutionary changes into the art of war. State of affairs and trends of development of strategic concepts and defence doctrines are reviewed, whereat is pointed out that the basic orientations of modern defence doctrines are materialized in corresponding concepts and solutions in organization and technical modernization of the armed forces as well as in principles of their utilization in combat, i.e. in the corresponding art of war.

RESUME

SITUATION ET TENDANCES GENERALES DANS L'EVOLUTION DU FACTEUR MILITAIRE DANS LE MONDE

L'époque moderne est caractérisée par de profondes mutations, crises et conflits. Les antagonismes immuables du monde moderne accusent l'acuité de la crise mondiale et une issue incertaine de son dépassement. Pourtant, il est certain qu'en dépit de la crise déchirante du capitalisme et d'importants résultats atteints dans la lutte pour changer le monde sur la voie du progrès, les peuples auront encore à faire face à l'hégémonisme sous toutes ses formes, à l'échelle globale et régionale et à s'opposer toujours plus fermement aux tentatives de réduction de l'indépendance et de la souveraineté de leurs pays.

L'auteur indique les implications que le développement général de la technologie a sur le développement de la technologie militaire et sur les problèmes de défense dans les conditions actuelles et dans celles qui peuvent survenir dans un proche avenir. Y est traitée particulièrement l'influence plausible du développement de la technologie sur la politique et la stratégie globale militaires, avec l'accent mis sur le fait que le développement de la technologie devient un moyen efficace de pression, de domination et d'hégémonie perpétrées par des pays évolués contre des pays en développement.

L'auteur traite des réalisations nouvelles dans le domaine du perfectionnement de l'armement et de l'équipement militaire, avec un aperçu des arguments qui sont à l'appui de l'idée que le développement rapide des technologies a introduit dans l'art de guerre de nombreux changements révolutionnaires, d'une façon directe et indirecte, par voie de la production et du perfectionnement de système militaire. Y sont étudiées particulièrement la situation et les tendances dans l'évolution des conceptions stratégiques et des doctrines militaires modernes avec l'accent mis sur le fait que les options générales en matière des doctrines militaires modernes sont matérialisées sous forme de conceptions et de solutions adéquates dans le domaine de l'organisation et de la modernisation technique des forces armées ainsi que par les principes de leur emploi dans le combat, c.à.d. dans le domaine de l'art de guerre.

РЕЗЮМЕ

СОСТОЯНИЕ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ФАКТОРА В МИРЕ

Современную эпоху характеризуют сильные брожения, кризисы и столкновения. Непримируемость противоположностей современного мира указывает на серьезность мирового кризиса и на неизвестный исход его преодоления. Однако, известно, что несмотря на глубокий кризис капитализма и значительные результаты, достигнутые в борьбе за прогрессивное изменение мира, народы и в будущем будут сталкиваться с гегемонизмом всех видов в глобальных и региональных масштабах, а также будут вынуждены все более решительно оказывать сопротивление попыткам ограничения независимости и суверенитета своих стран.

Рассматривается влияние общего технологического развития на развитие военной технологии и проблемы обороны в современных условиях и в таких, какие могут создаться в недалеком будущем. Отдельное внимание уделяется рассмотрению возможного влияния технологического развития на военную политику и глобальную стратегию, причем подчеркивается, что технологическое развитие становится действенным средством давлений, достижения господства и гегемонии развитых стран по отношению к развивающимся странам.

Автор рассматривает новшества в области совершенствования вооружения и военного оборудования, причем он исходит из аргументированного утвер-

ждения, заключающегося в том, что ускорение технологического развития прямо и косвенно, посредством производства и совершенствования военных систем, в военное искусство внесло множество революционных изменений. Отдельно рассматриваются состояние и тенденции развития современных стратегических концепций и военных доктрин, причем подчеркивается, что основные положения современных военных доктрин материализуются посредством соответствующих концепций и решений в организации и технической модернизации вооруженных сил, а также и в принципах их боевого использования, то есть, в соответствующем военном искусстве.